

ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΘΗΝΩΝ

ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΟ ΤΜΗΜΑ ΔΙΕΘΝΩΝ ΚΑΙ ΕΥΡΩΠΑΪΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

Η ΑΠΑΣΧΟΛΗΣΗ ΣΤΗΝ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΓΕΩΡΓΙΑ

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ ΤΗΣ
ΚΩΝΣΤΑΝΤΟΠΟΥΛΟΥ Ν. ΜΑΡΙΑΣ

ΕΠΙΒΛΕΠΩΝ ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ: Γ. ΖΑΝΙΑΣ

ΜΑΪΟΣ 1997

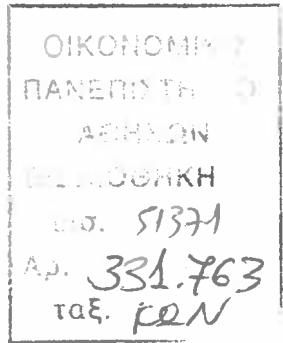
0 000000 240581

KATAJOLE

OKONOMIKO PANEPISTHMO AOHNU

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

1.0. ΕΙΣΑΓΩΓΗ

2.0. ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΚΑΙ Η ΠΡΟΣΑΡΜΟΓΗ ΤΟΥ ΑΓΡΟΤΙΚΟΥ ΤΟΜΕΑ

3.0. Η ΑΠΑΣΧΟΛΗΣΗ ΣΤΗΝ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΓΕΩΡΓΙΑ

- 3.1. Η σημασία του αγροτικού τομέα για την ελληνική οικονομία
- 3.2. Εξέλιξη και προσδιοριστικοί παράγοντες της απασχόλησης στην ελληνική γεωργία
- 3.3. Τα χαρακτηριστικά της απασχόλησης στον αγροτικό τομέα.

4.0. ΣΥΓΚΡΙΤΙΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΓΙΑ ΤΗΝ ΑΠΑΣΧΟΛΗΣΗ ΣΤΟΝ ΑΓΡΟΤΙΚΟ ΤΟΜΕΑ ΣΤΙΣ ΧΩΡΕΣ ΤΗΣ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗΣ ΕΝΩΣΗΣ

5.0. ΠΟΛΙΤΙΚΕΣ ΑΝΤΙΜΕΤΩΠΙΣΗΣ ΤΗΣ ΣΥΡΡΙΚΝΩΣΗΣ ΤΟΥ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΑ ΕΝΕΡΓΟΥ ΑΓΡΟΤΙΚΟΥ ΠΛΗΘΥΣΜΟΥ ΣΕ ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΚΑΙ ΕΘΝΙΚΟ ΕΠΙΠΕΔΟ

- 5.1. Ευρωπαϊκή Ένωση και αγροτική ανάπτυξη
- 5.2. Τα διαφθωτικά προγράμματα της Ευρωπαϊκής Ένωσης για την ανάπτυξη του αγροτικού τομέα στην Ελλάδα
- 5.3. Προτάσεις σε εθνικό επίπεδο

6.0. ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

7.0. ΠΑΡΑΠΟΜΠΕΣ-ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

8.0. ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΟ
 ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΟ
 ΑΓΡΗΣ ΒΙΒΛΙΟΥ
 Επαγγελματικής
 Κοινωνίας
 ΕΙΔ. 5371
 Αρ. 331.763
 τάξ. KON

1.0. ΕΙΣΑΓΩΓΗ.

Οι διεθνείς εξελίξεις στον τομέα της τεχνολογίας, η παγκοσμιοποίηση των οικονομιών, η απελευθέρωση του διεθνούς εμπορίου και ο διεθνής ανταγωνισμός έχουν επιφέρει βαθύτατες αλλαγές σε όλους τους τομείς των σημερινών κοινωνιών και επιβάλλουν ταχύτατες προσαρμογές στις οικονομίες. Οι επιπτώσεις αυτών των αλλαγών υπήρξαν σημαντικές στον τομέα της αγροτικής απασχόλησης σε παγκόσμιο επίπεδο και αυτό αντανακλάται στις μεταβολές, που έχουν επέλθει μετά τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο, στα ποσοστά του οικονομικά ενεργού πληθυσμού στη γεωργία.

Σε χώρες της Δυτικής Ευρώπης, όπως η Γαλλία, η Σουηδία και η Αυστρία τα ποσοστά αγροτικής απασχόλησης πριν τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο ανέρχονταν στο 35%-40% του συνόλου των εργαζομένων, ενώ στις ΗΠΑ, το Ηνωμένο Βασίλειο και τη Γερμανία τα αντίστοιχα ποσοστά ήταν περίπου της τάξης του 20%-25%. Οι αγροτικές χώρες της Ευρώπης, όπως η Ισπανία και η Πορτογαλία απασχολούσαν στη γεωργία περίπου το 50% του ενεργού πληθυσμού τους και στις Βαλκανικές χώρες τέσσερις στους πέντε απασχολούμενους απασχολείτο στον αγροτικό τομέα (FAO, 1985: 62-69). Οι ραγδαίες επιστημονικές και τεχνολογικές εξελίξεις καθώς και η εκβιομηχάνιση σε πολλές χώρες οδήγησαν μετά τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο σε μεγάλη μείωση της αγροτικής απασχόλησης. Στο Ηνωμένο Βασίλειο και τις ΗΠΑ το ανθρώπινο δυναμικό του γεωργικού τομέα το 1993 αντιπροσώπευε το 3% του συνόλου των εργαζομένων, ενώ για την Ισπανία το αντίστοιχο ποσοστό ήταν της τάξης του 10%, για την Πορτογαλία 12% και για τις Βαλκανικές χώρες ανερχόταν σε ποσοστό 30% (ΕΣΥΕ, 1996: 509). Στην Ελλάδα ο αριθμός των απασχολούμενων στη γεωργία έχει επίσης μειωθεί σημαντικά από 54% το 1961 σε 18,7% το 1991. Μεγάλη αγροτική έξοδος παρατηρήθηκε και σε άλλες γεωγραφικές περιοχές όπως στην Ιαπωνία (από 52,4% το 1947 ο αριθμός των αγροτών μειώθηκε σε 9% το 1985), τη Λατινική Αμερική, την Αλγερία, την Τυνησία και το Ιράν (FAO, 1985: 62-69).

Το ζήτημα της αγροτικής εξόδου είναι πολύ σημαντικό για πολλούς λόγους. Καταρχάς, η αγροτική έξοδος επηρεάζει την απασχόληση και στους άλλους τομείς της οικονομίας, ιδιαίτερα στην περίπτωση που δεν απορροφάται το πλεονάζον αγροτικό δυναμικό, οπότε επιδεινώνεται το πρόβλημα της ανεργίας. Στο βαθμό που δεν εφαρμόζονται πολιτικές συγκράτησης του αγροτικού πληθυσμού στον τόπο διαμονής τους με την ανάπτυξη εξωγεωργικών δραστηριοτήτων (π.χ. τουρισμό), ενέχει ο κίνδυνος της ερήμωσης της υπαίθρου με αρνητικές κοινωνικές, οικονομικές, πολιτιστικές και οικολογικές συνέπειες. Από την άλλη πλευρά, η μείωση της αγροτικής απασχόλησης θεωρείται αναγκαία, προκειμένου να μη μειωθούν τα αγροτικά εισοδήματα σε μία περίοδο μάλιστα κατά την οποία όλες οι εξελίξεις συγκλίνουν προς μια τάση μείωσης των τιμών των αγροτικών προϊόντων. Επιπλέον, η αγροτική έξοδος διευκολύνει τη διαρθρωτική προσαρμογή του πρωτογενή τομέα. Για παράδειγμα, η αγροτική έξοδος συμβάλλει στην αύξηση του μεγέθους των γεωργικών εκμεταλλεύσεων και άρα στη μείωση του κόστους παραγωγής και τη δημιουργία βιώσιμων γεωργικών εκμεταλλεύσεων.

Αντικείμενο της παρούσας εργασίας είναι η καταγραφή και ανάλυση της κατάστασης της απασχόλησης στην ελληνική γεωργία. Αναλυτικότερα, εξετάζονται οι προσδιοριστικοί παράγοντες της αγροτικής εξόδου στην Ελλάδα, που έλαβε χώρα από τη δεκαετία του 1960 και μετά, ακόμα παρουσιάζονται τα χαρακτηριστικά της απασχόλησης στον πρωτογενή τομέα καθώς επίσης και συγκριτικά στοιχεία για την αγροτική απασχόληση σε επίπεδο Ευρωπαϊκής Ένωσης. Τέλος, η εργασία αυτή ασχολείται με τις πολιτικές αντιμετώπισης της συρρίκνωσης του οικονομικά ενεργού αγροτικού πληθυσμού τόσο σε επίπεδο Ευρωπαϊκής Ένωσης όσο και σε εθνικό επίπεδο.

Η ελληνική γεωργία σήμερα διέρχεται από μια κρίσιμη περίοδο, καθώς αντιμετωπίζει σοβαρές προκλήσεις από το εσωτερικό και το εξωτερικό της περιβάλλον. Ο ρυθμός των αλλαγών και των τεχνολογικών εξελίξεων υπήρξε ταχύτερος από την ικανότητα προσαρμογής του τομέα στα νέα δεδομένα. Για παράδειγμα, αν και ο αριθμός των απασχολούμενων στη γεωργία μειώθηκε σημαντικά το μέγεθος των αγροτικών εκμεταλλεύσεων αυξήθηκε ελάχιστα. Παράλληλα, ο ευρωπαϊκός και διεθνής περίγυρος όπως η αναθεώρηση της ΚΑΠ και η συμφωνία της GATT οδηγούν σε μείωση της προστασίας για τα αγροτικά

προϊόντα, - ενώ προωθούνται στόχοι και επιλογές (π.χ. χρησιμοποίηση βιοτεχνολογίας, δημιουργία πολυαπασχόλησης στις αγροτικές περιοχές, αξιοποίηση του ανθρώπινου δυναμικού με κατάλληλη επαγγελματική κατάρτιση) που απάιτούν άμεσες προσαρμογές του αγροτικού τομέα.

Τίθεται, επομένως, άμεσα το θέμα της προσαρμογής στα νέα δεδομένα και της παρέμβασης του κράτους-μέσα στα όρια που τίθενται από την ευρωπαϊκή και διεθνή πολιτική- προκειμένου αφενός να πραγματοποιηθεί όσο το δυνατόν πιο ανώδυνα η αποχώρηση εργατικού δυναμικού από τη γεωργία και αφετέρου προκειμένου να προωθηθούν οι αναγκαίες διαρθρωτικές αλλαγές, που θα καταστήσουν την ελληνική γεωργία πιο ανταγωνιστική.

2.0. ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΚΑΙ Η ΠΡΟΣΑΡΜΟΓΗ ΤΟΥ ΑΓΡΟΤΙΚΟΥ ΤΟΜΕΑ.

Η συμβολή του αγροτικού τομέα στη διαδικασία ανάπτυξης μιας οικονομίας είναι σημαντική. Οι οικονομολόγοι του 18ου και 19ου αιώνα (Quesnay, Marx, Stewart, Smith, List) τόνισαν το ρόλο του πλεονάσματος της αγροτικής παραγωγής στην ανάπτυξη άλλων παραγωγικών δραστηριοτήτων και κυρίως της βιομηχανίας. Ως αγροτικό πλεόνασμα ορίζεται το περίσσευμα της αξίας της παραγωγής σε σχέση με το κοινωνικά αναγκαίο κόστος της, δηλαδή το κόστος παραγωγής που απαιτείται σύμφωνα με το δεδομένο επίπεδο ανάπτυξης των παραγωγικών δυνάμεων στη συγκεκριμένη κοινωνία και στην ιστορικά καθορισμένη χρονική περίοδο (Μαραβέγιας, 1992: 18). Στις αρχές του 20ου αιώνα με αφορμή τον προβληματισμό για την οργάνωση μιας σοσιαλιστικής κοινωνίας δόθηκε ιδιαίτερη έμφαση στους μηχανισμούς απόσπασης υπερπροϊόντος ή πλεονάσματος από τους προκαπιταλιστικούς τομείς στην καπιταλιστική συσσώρευση. Μετά τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο αναπτύχθηκε το λεγόμενο «εκσυγχρονιστικό παράδειγμα» ή ακαδημαϊκή θεωρία (μη μαρξιστική), μία θεωρία ανάπτυξης που συμφωνεί με τις βασικές διαπιστώσεις των κλασικών οικονομολόγων όσον αφορά στο ρόλο της αύξησης της παραγωγικότητας στον αγροτικό τομέα (αγροτικού πλεονάσματος) στην αναπτυξιακή διαδικασία (εκβιομηχάνιση).

Η ακαδημαϊκή θεωρία της ανάπτυξης βασίζεται στην παρατήρηση της αναπτυξιακής διαδικασίας των αναπτυγμένων χωρών και σύμφωνα με αυτήν υπάρχουν πέντε βασικοί τρόποι συμβολής του αγροτικού τομέα στην οικονομική ανάπτυξη (Stevens, Jabara, 1988: 52 & Μαραβέγιας, 1987: 112):

- η αύξηση της προσφοράς τροφίμων στην εσωτερική αγορά.
- η απελευθέρωση εργατικού δυναμικού προς τους άλλους τομείς της οικονομίας (βιομηχανία, υπηρεσίες).
- η διεύρυνση της εσωτερικής αγοράς για τα προϊόντα της εγχώριας βιομηχανίας (καταναλωτικά αγαθά, εισροές).
- η μεταφορά χρηματοδοτικών πόρων από τον αγροτικό στο μη αγροτικό τομέα μέσω της αποταμίευσης με τη μορφή φόρων, αγοράς μετοχών, κατοικιών κ.α., προκειμένου να επενδυθούν στο μη αγροτικό τομέα.
- η εισροή συναλλάγματος από τις εξαγωγές αγροτικών προϊόντων.

Ιδιαίτερα σημαντική είναι η συμβολή του αγροτικού τομέα στην προσφορά-μετακίνηση εργατικού δυναμικού στο δευτερογενή και τριτογενή τομέα της οικονομίας. Σύμφωνα με τα θεωρητικά υποδείγματα των Lewis, Ranis-Fei, η προσφορά εργασίας για να είναι αποτελεσματική και να μη μειώσει το ύψος του αγροτικού προϊόντος προϋποθέτει την ύπαρξη πλεονάζοντος εργατικού δυναμικού με αρνητική ή μηδενική οριακή παραγωγικότητα (Σακέλλης, 1983: 2). Το ζήτημα της ανάπτυξης συνίσταται, λοιπόν, στον τρόπο με τον οποίο θα μεταφερθεί το πλεονάζον αγροτικό δυναμικό στη βιομηχανία με παράλληλη διατήρηση ή και αύξηση του επιπέδου της αγροτικής παραγωγής.

Από την άλλη πλευρά, ο γεωργικός τομέας απαιτεί με τη σειρά του συγκέκριμένους πόρους από τους άλλους τομείς της οικονομίας προκειμένου να αναπτυχθεί δυναμικά. Αυτό σημαίνει ότι μεταξύ του αγροτικού και των υπόλοιπων τομέων μιας οικονομίας υπάρχουν διασυνδέσεις και η σχέση τους είναι αμφίδρομη (Stevens, Jabara, 1988: 53). Οι σημαντικότεροι τρόποι συμβολής του τομέα της μεταποίησης και των υπηρεσιών στην ανάπτυξη του αγροτικού τομέα είναι οι ακόλουθοι:

- η βιομηχανική παραγωγή βελτιωμένων γεωργικών εισροών όπως γενετικού υλικού, λιπασμάτων, μηχανών και εξοπλισμού άρδευσης.

-η αύξηση-της ζήτησης για αγροτικά προϊόντα ως αποτέλεσμα αφενός της αύξησης του εισοδήματος και αφετέρου της μετακίνησης εργατικού δυναμικού προς τους μη αγροτικούς τομείς.

-η παροχή της αναγκαίας υποδομής όπως οδικά δίκτυα, μεταφορές, επικοινωνίες και εκπαίδευση.

Οι διασυνδέσεις μεταξύ των τομέων αυξάνονται με την οικονομική ανάπτυξη. Η αύξηση του πληθυσμού, η βελτίωση του εισοδήματος και ο εκχρηματισμός της οικονομίας διευρύνουν το μέγεθος της αγοράς, ενώ η εξειδίκευση της εργασίας, που προκύπτει από την επέκταση αυτή, οδηγεί στη δημιουργία νέων αγορών στον τομέα της παραγωγής καταναλωτικών (λόγω της αύξησης του εισοδήματος) και κεφαλαιουχικών αγαθών (λόγω της βελτίωσης της τεχνολογίας και την εισαγωγή νέων τεχνολογιών) καθώς και στον τομέα των υπηρεσιών (Λιανός κ.α., 1996: 581).

Η οικονομική ανάπτυξη μας χώρας προσδιορίζει τη θέση του αγροτικού τομέα στην οικονομία. Η συμμετοχή του στο ΑΕΠ¹ και την απασχόληση μειώνεται καθώς μια οικονομία αναπτύσσεται. Αντίθετα, σε περιόδους οικονομικής ύφεσης η δυνατότητα του τομέα της μεταποίησης και των υπηρεσιών να απορροφήσουν το ανθρώπινο δυναμικό που εγκαταλείπει τη γεωργία είναι περιορισμένη με αποτέλεσμα να επιβραδύνεται η αγροτική έξοδος. Επιπρόσθετα, οι δυσμενείς οικονομικές συνθήκες (Μέργος, 1994:11) μέσω των επιδράσεων των επιτοκίων, του πληθωρισμού, της συναλλαγματικής ισοτιμίας και της γενικότερης περιοριστικής δημοσιονομικής πολιτικής, έχουν αντίκτυπο στον αγροτικό τομέα. Ο εκσυγχρονισμός των παραγωγικών δομών του τομέα επιβραδύνεται με αρνητικές επιπτώσεις στην ανταγωνιστικότητα των γεωργικών προϊόντων. Για παράδειγμα, τα υψηλά επιτόκια αποθαρρύνουν τις επενδύσεις στον αγροτικό τομέα, με συνέπεια να καθυστερεί η τεχνολογική μεταβολή, να παρεμποδίζεται η αύξηση της παραγωγικότητας και να μειώνεται ο ρυθμός εξόδου από τον πρωτογενή τομέα.

Αναλυτικότερα, όσον αφορά στη συμβολή του αγροτικού τομέα στην αναπτυξιακή διαδικασία, κατά τη διάρκεια της τελευταίας παρατηρείται μια προσπάθεια ανάπτυξης των άλλων τομέων της οικονομίας (βιομηχανικού τομέα, τομέα

¹ Η μείωση της συμμετοχής του αγροτικού τομέα αναφέρεται σε σχετικά μεγέθη, δηλ. το προϊόν αυξάνεται σε όλους τους τομείς σε απόλυτα μεγέθη, αλλά η αύξηση στον τομέα της βιομηχανίας και των υπηρεσιών είναι μεγαλύτερη από την αύξηση στον αγροτικό τομέα.

υπηρεσιών), με αποτέλεσμα τη μεταβολή στην τομεακή σύνθεση της οικονομικής διάρθρωσης, καθώς μεταφέρονται πόροι από τον πρωτογενή στους άλλους τομείς της οικονομίας. Οι παράγοντες που συμβάλλουν στη διαρθρωτική αυτή μεταβολή είναι η αλλαγή στη σύνθεση της ζήτησης των καταναλωτών και η εισαγωγή νέας τεχνολογίας στην παραγωγή (Λιανός κ.α., 1996: 580).

Η αύξηση του εισοδήματος οδηγεί σε μικρότερη αύξηση της ζήτησης για τρόφιμα σε σχέση με την αύξηση της ζήτησης για άλλες κατηγορίες αγαθών, δεδομένου ότι η ζήτηση τροφίμων χαρακτηρίζεται από χαμηλότερη εισοδηματική ελαστικότητα (Goodman, 1996: 122). Συνεπώς, η παραγωγή μη αγροτικών προϊόντων αυξάνεται περισσότερο από την παραγωγή των αγροτικών προϊόντων, ενώ ταυτόχρονα το εργατικό δυναμικό μετακινείται προς εκείνους τους τομείς της οικονομίας που παράγουν αγαθά με αυξανόμενη ζήτηση. Επιπλέον, η εισαγωγή νέας τεχνολογίας οδηγεί σε βελτίωση της παραγωγικότητας σε όλους τους τομείς της οικονομίας και επιτρέπει την αύξηση της παραγωγής και τη μετακίνηση εργατικού δυναμικού στους κλάδους που παράγουν αγαθά με μεγαλύτερη ζήτηση.

Όπως αναφέρθηκε παραπάνω, η οικονομική ανάπτυξη και η συνακόλουθη αύξηση του εισοδήματος αυξάνει τη ζήτηση αγροτικών προϊόντων σε μικρότερο βαθμό από τη ζήτηση άλλων αγαθών, ενώ η εισαγωγή νέας τεχνολογίας αυξάνει την προσφορά αγροτικών προϊόντων. Συνεπώς, οι τιμές των τελευταίων τείνουν προς μία πτωτική πορεία με αποτέλεσμα τη μείωση των αγροτικών εισοδημάτων και την ανάγκη εξόδου εργατικού δυναμικού από τον αγροτικό τομέα, ώστε να αποφευχθεί περαιτέρω μείωση των εισοδημάτων των αγροτών. Το φαινόμενο αυτό της μετακίνησης παραγωγικών πόρων από τον αγροτικό προς άλλους τομείς της οικονομίας ονομάζεται προσαρμογή (adjustment) του αγροτικού τομέα στις νέες συνθήκες προσφοράς και ζήτησης.

Σχετικά με την έξοδο των απασχολουμένων από τον αγροτικό τομέα, αυτή συντελείται με ρυθμό, ο οποίος εξαρτάται κυρίως από το μέγεθος του μη αγροτικού τομέα (όσο μεγαλύτερος είναι ο τελευταίος τόσο μεγαλώνει η ικανότητά του να απορροφήσει εργατικό δυναμικό που εγκαταλείπει τη γεωργία) (Barkley, 1990: 570), καθώς και από το ρυθμό με τον οποίο αυξάνεται η παραγωγή στον αγροτικό τομέα (δηλ. η προσφορά ως αποτέλεσμα της νέας τεχνολογίας) σε σχέση με το ρυθμό

αύξησης της ζήτησης (αποτέλεσμα μεγαλύτερου εισοδήματος και πληθυσμού). Στην περίπτωση που η ζήτηση αυξάνεται περισσότερο από την προσφορά οι τιμές των αγροτικών προϊόντων αυξάνονται, γεγονός που προσελκύει παραγωγικούς πόρους προς τον τομέα. Αντίθετα, όταν η προσφορά είναι μεγαλύτερη από τη ζήτηση οι τιμές έχουν την τάση να μειώνονται, κάτι που ωθεί τους παραγωγικούς πόρους σε έξοδο από το γεωργικό τομέα.

3.0. Η ΑΠΑΣΧΟΛΗΣΗ ΣΤΗΝ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΓΕΩΡΓΙΑ.

3.1. Η σημασία του αγροτικού τομέα για την ελληνική οικονομία.

Το ανθρώπινο δυναμικό που απασχολείται στον ελληνικό αγροτικό τομέα μειώνεται συνεχώς κατά τα τελευταία τριάντα χρόνια. Η μείωση αυτή της απασχόλησης συνοδεύεται και από πτώση του ποσοστού σύμμετοχής του αγροτικού τομέα τόσο στο σχηματισμό του ΑΕΠ όσο και στις συνολικές εξαγωγές της χώρας. Αναλυτικότερα, σύμφωνα με στοιχεία των απογραφών της Εθνικής Στατιστικής Υπηρεσίας (ΕΣΥΕ), η απασχόληση στον αγροτικό τομέα μειώθηκε από 53,9% του συνόλου των απασχολουμένων σε 27,4 το 1981 και σε 18,7% το 1991. Η συμμετοχή των εξαγωγών αγροτικών προϊόντων στις συνολικές εξαγωγές μειώθηκε από 72% περίπου το 1961 σε 24,5% το 1981 ενώ αυξήθηκε σε 29,7 το 1991. Ο πρωτογενής τομέας, το 1961, συμμετείχε στο σχηματισμό του ΑΕΠ με ποσοστό 25,5%, το οποίο μειώθηκε σε 17,7% το 1981 και σε 16,3% το 1991.

Από τα παραπάνω στοιχεία συμπεραίνουμε ότι παρά τη μεγάλη μείωση της σχετικής σημασίας του αγροτικού τομέα στην ελληνική οικονομία, ο τομέας αυτός εξακολουθεί να διαδραματίζει σημαντικό ρόλο και να συμβάλει στο ΑΕΠ, στην απασχόληση και στο ισοζύγιο εξωτερικών συναλλαγών με ποσοστά πολύ μεγαλύτερα από τη μέση συμμετοχή των αντίστοιχων μεγεθών του συνόλου της Ευρωπαϊκής Ένωσης, όπου ο πρωτογενής τομέας απασχολεί το 5,4% του οικονομικά ενεργού πληθυσμού, συμμετέχει στο ΑΕΠ με ποσοστό 2,8% ενώ οι εξαγωγές αγροτικών προϊόντων αντιπροσωπεύουν το 8,4% του συνόλου των εξαγωγών της Ευρωπαϊκής Ένωσης (Ευρωπαϊκή Επιτροπή, 1996: *(Πιν. 23)*). Επίσης, η σχετικά μικρή συμμετοχή των εισαγωγών αγροτικών προϊόντων στο σύνολο των εισαγωγών της Ελλάδας αποτελεί ένα ακόμα στοιχείο, που αποδεικνύει τη σημασία

του γεωργικού τομέα για την ελληνική οικονομία καθώς η Ελλάδα διαθέτει μεγαλύτερο βαθμό αυτάρκειας σε αγροτικά προϊόντα σε σχέση με πολλές χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης και τον κοινοτικό μέσο όρο. Ειδικότερα, το ποσοστό των εισαγωγών για την Ελλάδα είναι της τάξης του 11,1%, ενώ το αντίστοιχο ποσοστό για το σύνολο της Ε.Ε. ανέρχεται σε 12% του συνόλου των εισαγωγών της (βλ. Πίνακα 1).

3.2. Εξέλιξη και προσδιοριστικοί παράγοντες της απασχόλησης στην ελληνική γεωργία.

Η μετακίνηση εργατικού δυναμικού από τον αγροτικό τομέα στο μη-αγροτικό τομέα της οικονομίας, που έλαβε χώρα στην Ελλάδα από τη δεκαετία του 1960 έως σήμερα, συνδέεται άμεσα με τη διαδικασία της οικονομικής ανάπτυξης, η οποία ξεκίνησε στις αρχές της δεκαετίας του 1950. Η αναπτυξιακή στρατηγική που ακολουθήθηκε ήταν η προώθηση της εκβιομηχάνισης, ενώ ο αγροτικός τομέας θα έπρεπε να συμβάλει στη δημιουργία ευνοϊκών συνθηκών προς αυτή την κατεύθυνση μέσω της εξασφάλισης επάρκειας τροφίμων, συναλλάγματος από τις εξαγωγές, εργατικού δυναμικού, επενδυτικών πόρων προς τους άλλους τομείς και διεύρυνση της εσωτερικής αγοράς μέσω της κατανάλωσης και επένδυσης των αγροτών (Μαραβέγιας, 1992: 48).

Η μείωση του αγροτικού εργατικού δυναμικού θεωρήθηκε αναγκαία προϋπόθεση αφενός για την ανάπτυξη του καπιταλισμού στην Ελλάδα και αφετέρου για την ορθολογικότερη οργάνωση της γεωργικής παραγωγής. Η εκμηχάνιση της γεωργίας εκτοπίζοντας ανθρώπινο δυναμικό θα συμπίεζε το κόστος της αγροτικής παραγωγής και θα βελτίωνε την ανταγωνιστικότητα της ελληνικής γεωργίας σε διεθνές επίπεδο. Αναλυτικότερα, η αύξηση της παραγωγικότητας του αγροτικού τομέα θα είχε ως αποτέλεσμα τη μείωση των αγροτικών τιμών και την ύπαρξη πλεονάσματος. Η μείωση των τιμών θα μείωνε το κόστος διατροφής του εργατικού δυναμικού στη βιομηχανία και τους άλλους κλάδους της οικονομίας δηλαδή τον εργατικό μισθό και αυτό θα οδηγούσε σε μικρότερο κόστος παραγωγής για αυτούς τους κλάδους. Αυτό με τη σειρά του σήμαινε βελτίωση της ανταγωνιστικότητας και αύξηση των εξαγωγών, ενώ το αγροτικό πλεόνασμα θα ενθάρρυνε τις επενδύσεις σε άλλους κλάδους και θα διεύρυνε την εσωτερική αγορά. Επίσης, η εκμηχάνιση και η μείωση

των τιμών των αγροτικών προϊόντων θα ανάγκαζαν ένα μεγάλο μέρος των απασχολουμένων στη γεωργία, που έβλεπαν τα εισοδήματά τους να μειώνονται, να εγκαταλείψουν τη γεωργική απασχόληση και να αναζητήσουν μεγαλύτερη αμοιβή σε άλλους τομείς της οικονομίας. Η μετακίνηση των αγροτών προς τα αστικά κέντρα θα προσέφερε φθηνό εργατικό δυναμικό για την ανάπτυξη των μη αγροτικών τομέων ενώ ταυτόχρονα θα πραγματοποιείτο μεταφορά χρηματοδοτικών πόρων από τον αγροτικό στο μη αγροτικό τομέα μέσω της αγοράς κατοικιών, μετοχών κ.λ.π. Έτσι, η εγκατάλειψη της ελληνικής υπαίθρου ερμηνεύτηκε από ένα μεγάλο μέρος Ελλήνων οικονομολόγων ως ένα φαινόμενο οικονομικής προόδου προς την εκβιομηχάνιση. (Βεργόπουλος, 1976: 276).

Κατά την περίοδο 1951-1971 σύμφωνα με στοιχεία των απογραφών της ΕΣΥΕ η αγροτική έξοδος έφθασε τα 1.351.000 , άτομα εκ των οποίων 674,9 χιλ. μετακινήθηκαν προς τα αστικά κέντρα και 676,2 προς το εξωτερικό, γεγονός που υποδηλώνει ότι οι μη αγροτικοί τομείς της οικονομίας δεν μπορούσαν να απορροφήσουν το σύνολο του ανθρώπινου δυναμικού, που εγκατέλειπε τον αγροτικό τομέα. Η μεγάλη διαρθρωτική αλλαγή της ελληνικής οικονομίας αποτυπώνεται κυρίως στη μεγάλη μείωση του αριθμού των απασχολούμενων στον πρωτογενή τομέα κατά την περίοδο 1961-1981 (από 53,9% το 1961 σε 27,4% το 1981) (βλ. Πίνακα 2). Ο μέσος ρυθμός μείωσης του αγροτικού εργατικού δυναμικού από το 1960 έως το 1970 ήταν 3,4%, 2,3% για την περίοδο 1970-1980 και 0,4% από το 1980 έως το 1989 (Zanias, 1992).

Η ραγδαία αύξηση της αγροτικής εξόδου μεταξύ 1962-1973 εξηγείται από τις σημαντικές αλλαγές που έλαβαν χώρα στην ελληνική οικονομία κατά την περίοδο αυτή. Οι υψηλοί ρυθμοί οικονομικής ανάπτυξης, η αύξηση της βιομηχανικής παραγωγής και των βιομηχανικών εξαγωγών πραγματοποιήθηκαν με παράλληλη συμπίεση των αγροτικών τιμών και των αγροτικών εισοδημάτων. Η κρατική πολιτική χρησιμοποίησε την πολιτική τιμών και εισοδημάτων και την πολιτική αγροτικών διαρθρώσεων σε μικρότερο βαθμό με στόχο τη συγκράτηση του κόστους διατροφής της εργατικής δύναμης σε χαμηλά επίπεδα, ώστε να επιτευχθεί η ανάπτυξη των μη αγροτικών τομέων της οικονομίας (Μαραβέγιας, 1992: 151-152). Ειδικότερα, η πολιτική τιμών και εισοδημάτων (επιδοτήσεις, ενισχύσεις) αποσκοπούσε στην κάλυψη του κόστους που είχε για τον αγροτικό τομέα η

συμπίεση των αγροτικών τιμών, ενώ η πολιτική αγροτικών διαρθρώσεων στόχευε στη μείωση του κόστους της αγροτικής παραγωγής, μέσω του εκσυγχρονισμού των δομών του αγροτικού τομέα, με απότερο σκοπό τη συγκράτηση του κόστους διατροφής. Αν και τελικά συγκρατήθηκε το κόστος διατροφής και διευκολύνθηκε η ανάπτυξη των άλλων τομέων της οικονομίας, τα διαρθρωτικά προβλήματα της ελληνικής γεωργίας παρέμειναν, καθώς δόθηκε μεγαλύτερη έμφαση στην πολιτική τιμών και εισοδημάτων. Επιπλέον, το άνοιγμα της ελληνικής οικονομίας στη διεθνή αγορά είχε ως αποτέλεσμα την εισαγωγή νέων προτύπων κατανάλωσης τόσο στα αστικά κέντρα όσο και στις αγροτικές περιοχές καθώς και την αύξηση των διεκδικήσεων των αγροτών για μεγαλύτερα εισοδήματα, γεγονός που επίσης ώθησε ένα μεγάλο μέρος του αγροτικού πληθυσμού στην εξεύρεση εργασίας με υψηλότερη αμοιβή στις πόλεις ή στο εξωτερικό.

Η μείωση του ρυθμού της αγροτικής εξόδου από τα μέσα της δεκαετίας του 1970 οφείλεται στην οικονομική κρίση, η οποία είχε ως αποτέλεσμα τη μείωση των δυνατοτήτων της μεταποίησης και των υπηρεσιών να δημιουργήσουν νέες θέσεις απασχόλησης (βλ. Πίνακα 3). Η αύξηση της ανεργίας στα αστικά κέντρα κατέστησε αναγκαία την πολιτική συγκράτησης του αγροτικού πληθυσμού στις αγροτικές περιοχές μέσω της πολιτικής τιμών και εισοδημάτων, της οποίας το δημοσιονομικό κόστος υπήρξε πολύ μεγάλο εκτοπίζοντας ουσιαστικά την πολιτική αγροτικών διαρθρώσεων. Το αποτέλεσμα ήταν η βελτίωση των αγροτικών εισοδημάτων και η συγκράτηση της αγροτικής εξόδου με κόστος την καθυστέρηση του εκσυγχρονισμού των αγροτικών δομών και τη μείωση της ανταγωνιστικότητας της ελληνικής γεωργίας.

Η ένταξη της Ελλάδας στην Ευρωπαϊκή Κοινότητα, το 1981, σηματοδότησε την έναρξη μιας περιόδου, που θα μπορούσε να προσφέρει πολλές ευκαιρίες για την προώθηση της αναγκαίας αναδιάρθρωσης της ελληνικής γεωργίας. Ωστόσο, το μεγαλύτερο μέρος των κοινοτικών χρηματικών εισροών για τη γεωργία από την ένταξη της Ελλάδας στην Ευρωπαϊκή Ένωση μέχρι σήμερα οδηγήθηκε στην κατανάλωση και όχι στις επενδύσεις, γεγονός που αποδίδεται στο συγκριτικά χαμηλό ύψος των εισοδημάτων και της κατανάλωσης των αγροτών κατά την προενταξιακή περίοδο καθώς και στη δημοσιονομική κρίση, η οποία είχε ως αποτέλεσμα τη μείωση των δημόσιων και ιδιωτικών επενδύσεων. Κατά τη διάρκεια

της περιόδου 1980-1994, οι ιδιωτικές επενδύσεις σημείωσαν πτώση, με μέσο ετήσιο ρυθμό 3,7% σε σταθερές τιμές 1970, κυρίως λόγω της χειροτέρευσης των όρων δανειοδότησης (αύξηση των επιτοκίων χορηγήσεων) ως αποτέλεσμα της περιοριστικής πιστωτικής πολιτικής για τον περιορισμό των δημοσίων ελλειμμάτων και του δημοσίου χρέους (Μπαλτάς, 1996: 8). Οι δημόσιες επενδύσεις ενίσχυσαν περισσότερο το δευτερογενή τομέα, στον οποίο παρατηρείται συνεχής μείωση των ιδιωτικών επενδύσεων, ενώ οι αντιλήψεις της σοσιαλιστικής κυβέρνησης για τόνωση της ενεργούς ζήτησης και κοινωνική δικαιοσύνη φαίνεται ότι έπαιξαν ρόλο στην αύξηση των καταναλωτικών δαπανών σε όλους τους τομείς (Μαραβέγιας, 1992: 135) Επίσης, θα πρέπει να τονίσουμε ότι οι μηχανισμοί στήριξης του γεωργικού τομέα στο πλαίσιο της ΚΑΠ αποδίδουν μεγαλύτερη έμφαση στη στήριξη των τιμών παρά στην αναδιάρθρωση του τομέα και την αύξηση της παραγωγικότητας. Έτσι, οι επενδύσεις στον αγροτικό τομέα μειώθηκαν σταδιακά από 17% του συνόλου των επενδύσεων το 1961 σε 5% περίπου το 1991, εξέλιξη που δυσχεραίνει την τεχνολογική μεταβολή, την αύξηση της παραγωγικότητας, τη βελτίωση της ανταγωνιστικότητας και επιβραδύνει το ρυθμό εξόδου του εργατικού δυναμικού από τον πρωτογενή τομέα (Μέργος, 1994: 14).

Από την ένταξη της Ελλάδας στην Ευρωπαϊκή Ένωση και μετά, η ελληνική γεωργία αντιμετωπίζει πολλές δυσκολίες και αυτό αντανακλάται όχι μόνο στην αρνητική εξέλιξη των επενδύσεων, αλλά και στο γεγονός ότι η ακαθάριστη αξία της γεωργικής παραγωγής σε σταθερές τιμές παρέμεινε σχεδόν στάσιμη, τα αγροτικά εισοδήματα βελτιώθηκαν μεν αλλά όχι σημαντικά (Γεωργακόπουλος, 1991: 149), το ισοζύγιο εξωτερικών συναλλαγών γεωργικών προϊόντων είναι ελλειμματικό², ενώ η αύξηση της μέσης παραγωγικότητας της εργασίας που παρατηρήθηκε θα πρέπει να αποδοθεί κυρίως στη μείωση του αγροτικού ανθρώπινου δυναμικού³ (βλ. Πίνακα 4). Επίσης, όπως θα δούμε σε επόμενο κεφάλαιο της εργασίας, αδυναμίες σημειώθηκαν και σε τομείς όπως η γεωργική έρευνα, οι γεωργικές εφαρμογές και η επαγγελματική κατάρτιση των αγροτών. Όσον αφορά στα αγροτικά εισοδήματα θα πρέπει να σημειωθεί ότι η βελτίωσή τους προήλθε από την αύξηση της παραγωγικότητας της εργασίας, τη μείωση της απασχόλησης στη γεωργία, τις

² Προενταξιακά το αγροτικό ισοζύγιο εξωτερικών συναλλαγών ήταν θετικό. Η αρνητική αυτή εξέλιξη οφείλεται στην αύξηση των εισαγωγών αγροτικών προϊόντων από τις χώρες μέλη της Ε.Ε. ενώ η αύξηση αυτή δεν συνοδεύτηκε από μείωση των εισαγωγών από τρίτες χώρες ή από αύξηση των εξαγωγών.

³ Η παραγωγικότητα ορίζεται ως λόγος του προϊόντος δια του αριθμού των απασχολουμένων.

σχετικά χαμηλές πραγματικές τιμές των γεωργικών εισροών και τις σταθερές πραγματικές τιμές της αγροτικής παραγωγής, λόγω των συγκριτικών πλεονεκτημάτων (προσαρμογή των ελληνικών τιμών προς τις υψηλότερες κοινοτικές, υποτίμηση της «πράσινης» ισοτιμίας της δραχμής), που απολάμβαναν οι Έλληνες γεωργοί από την ένταξή τους στην Ευρωπαϊκή Ένωση μέχρι τα τέλη της δεκαετίας του 1980 και τα οποία δεν υφίστανται πλέον (Ζανιάς, 1992: 65). Η τάση για μείωση των τιμών των αγροτικών προϊόντων αποτελεί γεγονός σε ευρωπαϊκό επίπεδο και πρόκειται να ασκήσει πίεση στα αγροτικά εισοδήματα. Ήδη η Ευρωπαϊκή Επιτροπή (Ζανιάς, 1997) έχει προτείνει για το 1997-1998 οι αγροτικές τιμές να παραμείνουν στα ίδια ή σε μικρότερα επίπεδα από την προηγούμενη περίοδο, ενώ το πρόβλημα των πλεονασμάτων, ο κοινοτικός προϋπολογισμός, οι πιέσεις που ασκούν οι εμπορικοί εταίροι στα πλαίσια του Παγκόσμιου Οργανισμού Εμπορίου για περαιτέρω απελευθέρωση της αγοράς των αγροτικών προϊόντων αναμένεται να οδηγήσουν σε μείωση της στήριξης της κοινοτικής γεωργίας και σε συμπίεση των αγροτικών εισοδημάτων.

Οι Έλληνες αγρότες, λοιπόν, έχουν να αντιμετωπίσουν από τη μα πλευρά τις πιέσεις στα εισοδήματά τους από τις πραγματικές μειώσεις των τιμών των αγροτικών προϊόντων και από την άλλη πιέσεις που προέρχονται από την απελευθέρωση του χρηματοπιστωτικού συστήματος στην Ελλάδα (τα υψηλά επιτόκια αποθαρρύνουν τις επενδύσεις στον αγροτικό τομέα) και την κατάργηση των επιδοτήσεων των τιμών ορισμένων γεωργικών εισροών (π.χ. λιπάσματα) (Γεωργακόπουλος κ.α., 1995: 495). Το αποτέλεσμα είναι η αύξηση του κόστους παραγωγής στην ελληνική γεωργία, γεγονός που επηρεάζει αρνητικά τα αγροτικά εισοδήματα και επιβάλλει την προσαρμογή του αγροτικού τομέα. Η προσαρμογή αυτή μπορεί να λάβει τη μορφή της μείωσης του αριθμού των απασχολούμενων στη γεωργία και της αύξησης του μεγέθους των εκμεταλλεύσεων, ώστε να μειωθεί το κόστος παραγωγής ανά μονάδα προϊόντος και να εμποδιστεί η μείωση των αγροτικών εισοδημάτων.

Η δημιουργία βιώσιμων γεωργικών εκμεταλλεύσεων, δηλαδή γεωργικών εκμεταλλεύσεων που διαθέτουν τον κατάλληλο συνδυασμό συντελεστών παραγωγής, συμπεριλαμβανομένης της ελάχιστης τεχνολογίας, που διευθύνεται αποτελεσματικά και εξασφαλίζει στο διαχειριστή της ένα ανεκτό επίπεδο διαβίωσης, είναι δυνατό να επιτευχθεί είτε με τη μείωση του συντελεστή εργασίας

είτε με την αύξηση των άλλων δύο συντελεστών παραγωγής (γης και κεφαλαίου). Η αποχώρηση εργαζομένων από τον αγροτικό τομέα, θεωρητικά τουλάχιστον, σημαίνει μείωση του συνολικού αριθμού των υφιστάμενων εκμεταλλεύσεων, γεγονός που συμβάλλει στην αύξηση του μεγέθους των εκμεταλλεύσεων με την απόκτηση μεγαλύτερης έκτασης γης και την επέκταση των δραστηριοτήτων των γεωργών που παραμένουν στον αγροτικό τομέα. Παρά τη σημαντική μείωση του ανθρώπινου δυναμικού στην ελληνική γεωργία, που έλαβε χώρα από τη δεκαετία του 1960 έως σήμερα, το μικρό μέγεθος και ο πολυτεμαχισμός της αγροτικής εκμετάλλευσης (η καλλιέργεια αγροτεμαχίων σε διαφορετικά γεωγραφικά σημεία) εξακολουθούν να αποτελούν διαρθρωτικές αδυναμίες της ελληνικής γεωργίας. Το μέσο μέγεθος των αγροτικών εκμεταλλεύσεων σε όρους καλλιεργούμενης έκτασης αυξήθηκε ελάχιστα κατά την περίοδο 1971-1987 από 34.6 στρέμματα το 1971 σε 36.3 στρέμματα το 1987 (Λιανός κ.α., 1996: 622). Σύμφωνα με πρόσφατα στοιχεία (Ευρωπαϊκή Επιτροπή, 1996: Πιν. 145), το μέσο μέγεθος των γεωργικών εκμεταλλεύσεων στην Ελλάδα το 1993 ανήλθε σε 5,4 εκτάρια⁴ ενώ το αντίστοιχο μέγεθος για την Ευρώπη των δεκαπέντε ήταν 18,7 εκτάρια (βλ. Πίνακα 5). Η αύξηση της πολυαπασχόλησης των αγροτών επιτρέπει την επιβίωση των μικρών εκμεταλλεύσεων, οι οποίες συνιστούν μια πηγή συμπληρωματικού εισοδήματος για τους ιδιοκτήτες. Παράλληλα, το ισχύον κληρονομικό δίκαιο δυσχεραίνει τη μεταβίβαση αγροτικού κλήρου, ενώ οι ιδιοκτήτες γης εμφανίζονται απρόθυμοι, λόγω αβεβαιότητας, να συναινέσουν σε αναδασμό της γης (συγκέντρωση κατατμημένων ιδιοκτησιών σε ένα μεγάλο τεμάχιο). Το αποτέλεσμα είναι να διατηρούνται οι μικρές και κατακερματισμένες αγροτικές εκμεταλλεύσεις, να παρεμποδίζεται ο τεχνολογικός εκσυγχρονισμός, η εξειδίκευση και η αύξηση της παραγωγικότητας και να αυξάνεται ή να μη μειώνεται το κόστος παραγωγής, αφού δεν αξιοποιείται η δυνατότητα δημιουργίας οικονομιών κλίμακας.

Με άλλα λόγια, το ζήτημα της μείωσης της απασχόλησης στον αγροτικό τομέα της οικονομίας συνδέεται σήμερα άμεσα με τη διαρθρωτική προσαρμογή της ελληνικής γεωργίας, ώστε αφενός να μη μειωθούν τα γεωργικά εισοδήματα, αφετέρου προκειμένου να διευκολυνθεί η δημιουργία βιώσιμων αγροτικών εκμεταλλεύσεων μέσω της αύξησης του μεγέθους των τελευταίων. Συμπερασματικά, θα λέγαμε ότι με

⁴ Το εκτάριο αντιστοιχεί σε 10.000 τ.μ. ενώ το στρέμμα σε 1.000 τ.μ.

αυτά τα δεδομένα αναμένεται ότι θα υπάρξει πίεση για μείωση της απασχόλησης στον αγροτικό τομέα τα επόμενα χρόνια.

3.3. Τα χαρακτηριστικά της απασχόλησης στον αγροτικό τομέα.

Τα βασικά χαρακτηριστικά του ανθρώπινου δυναμικού της ελληνικής γεωργίας είναι τα εξής (Γεωργακόπουλος κ.α. 1995: 469 & Λιανός, 1997: 619):

- α. ο υψηλός βαθμός γήρανσης του,
- β. το χαμηλό επίπεδο εκπαίδευσης,
- γ. η υποαπασχόληση και
- δ. η πολυαπασχόληση.

Ειδικότερα, σύμφωνα με την απογραφή του έτους 1991, οι νέοι ηλικίας 22-55 ετών αντιπροσωπεύουν ποσοστό 41% του συνόλου των απασχολούμενων στον αγροτικό τομέα, ενώ το 1961 το αντίστοιχο ποσοστό ήταν της τάξης του 67%. Το 1991, το 35% του ανθρώπινου δυναμικού στον πρωτογενή τομέα ήταν ηλικίας άνω των 55 ετών και το 7% ήταν μεγαλύτεροι από 65 ετών. Τα αντίστοιχα ποσοστά για τους άλλους τομείς της οικονομίας ήταν 10% και 1%. Οι νέοι ηλικίας 20-30 ετών που απασχολούνται στον πρωτογενή τομέα αντιπροσωπεύουν το 13% του συνόλου των απασχολούμενων στη γεωργία (βλ. Πίνακα 6). Κύριο ρόλο στον υψηλό βαθμό γήρανσης του εργατικού δυναμικού στον αγροτικό τομέα έπαιξε το τεράστιο κύμα εσωτερικής και εξωτερικής μετανάστευσης που έλαβε χώρα στην Ελλάδα κατά τη μεταπολεμική περίοδο.

Οσον αφορά στο δεύτερο χαρακτηριστικό, το χαμηλό επίπεδο εκπαίδευσης των απασχολούμενων στη γεωργία, σύμφωνα με τα στοιχεία της ΕΣΥΕ, το 1991, το 23% δε διέθετε απολυτήριο δημοτικής εκπαίδευσης, το 70% περίπου είχε εκπαίδευση δημοτικού, το 6% ήταν απόφοιτοι γυμνασίου, ενώ μόνο το 1% διέθετε πτυχίο μέσης ή ανώτερης εκπαίδευσης.

Παρατηρούμε, λοιπόν, ότι αφενός υπάρχει μια τάση εγκατάλειψης του γεωργικού επαγγέλματος και αφετέρου αυτοί που αποχωρούν από τον αγροτικό τομέα είναι οι νεότεροι και πιο μορφωμένοι αγρότες, γεγονός αναμενόμενο αφού αποτελούν το τμήμα εκείνο του εργατικού δυναμικού με τις μεγαλύτερες πιθανότητες εξεύρεσης

εργασίας στους άλλους τομείς της οικονομίας. Ωστόσο, το αποτέλεσμα είναι ότι δυσχεραίνεται η βελτίωση της ποιότητας του ανθρώπινου δυναμικού του αγροτικού τομέα με αρνητικές συνέπειες στον εκσυγχρονισμό, την παραγωγικότητα και την ανάπτυξη του τομέα, καθώς παρεμποδίζεται η αναδιάρθρωση, η αφομοίωση νέων μεθόδων παραγωγής και εμπορίας και η εισαγωγή νέων τεχνολογιών.

Η υποαπασχόληση συνιστά επίσης ένα καίριο θέμα για τον αγροτικό τομέα. Η ελληνική γεωργία δεσμεύει περισσότερους ανθρώπινους πόρους από όσους είναι πραγματικά αναγκαίοι, ώστε να λειτουργεί αποτελεσματικά ο αγροτικός τομέας με δεδομένα τα φυσικά συγκριτικά του πλεονεκτήματα και τις δυνατότητές του. Το πρόβλημα αυτό έχει άμεση σχέση με τα διαρθρωτικά προβλήματα της ελληνικής γεωργίας, το μικρό μέγεθος και τον πολυτεμαχισμό των γεωργικών εκμεταλλεύσεων καθώς επίσης και με την έντονη εποχικότητα της απασχόλησης στην ελληνική γεωργία, που προσδιορίζεται από τη σύνθεση της τελικής γεωργικής παραγωγής (περίπου 70% φυτική παραγωγή και 30% ζωική παραγωγή). Η υποαπασχόληση είναι ιδιαίτερα έντονη στις ορεινές, ημιορεινές και λιγότερο εύφορες περιοχές που αντιπροσωπεύουν το 50% περίπου της καλλιεργήσιμης γης στην Ελλάδα και στις οποίες οι ευκαιρίες εξεύρεσης εναλλακτικών ή συμπληρωματικών δραστηριοτήτων είναι περιορισμένες σε σχέση με άλλες περιοχές. Οι πλήρως απασχολούμενοι στην ελληνική γεωργία αντιπροσωπεύουν το 10,8% του συνόλου του αγροτικού εργατικού δυναμικού (το μικρότερο ποσοστό στην Ε.Ε.), ενώ το 65% απασχολείται στην εκμετάλλευσή του λιγότερο από το 50% των ωρών που απασχολείται ένας πλήρως απασχολούμενος αγρότης (Λιανός κ.α., 1996: 266). Το φαινόμενο της πολυαπασχόλησης συναντάται πολύ συχνά, καθώς το 34,4% του συνόλου των αρχηγών γεωργικών εκμεταλλεύσεων πολυαπασχολείται. Η πολυαπασχόληση αφορά κατά κύριο λόγο νέους σε ηλικία αγρότες και οπωσδήποτε συμβάλλει στην άμβλυνση του προβλήματος της υποαπασχόλησης (βλ. Πίνακες 7,8,9).

Τέλος, θα πρέπει να αναφέρουμε ότι όσον αφορά στη διάρθρωση της απασχόλησης κατά φύλο η συμμετοχή των γυναικών στο εργατικό δυναμικό του πρωτογενούς τομέα υπολείπεται της συμμετοχής των ανδρών. Σύμφωνα με στοιχεία της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, το 1993 οι άνδρες συμμετείχαν στην απασχόληση της γεωργίας με ποσοστό 58,4%, ενώ το αντίστοιχο ποσοστό για τις γυναίκες ήταν της τάξης του 41,6% (βλ. Πίνακα 10). Η μείωση του αριθμού των απασχολούμενων στον

αγροτικό τομέα συνοδεύτηκε από μία μείωση του ποσοστού συμμετοχής των γυναικών, γεγονός που αποδίδεται αφενός στη βελτίωση της τεχνολογίας και την υποκατάσταση της εργασίας από κεφάλαιο και αφετέρου στην αλλαγή του ρόλου της γυναίκας, που είχε ως συνέπεια τη στροφή των γυναίκων σε εξωγεωργικές δραστηριότητες (Σακέλλης, 1983: 40).

4.0. ΣΥΓΚΡΙΤΙΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΓΙΑ ΤΗΝ ΑΠΑΣΧΟΛΗΣΗ ΣΤΟΝ ΑΓΡΟΤΙΚΟ ΤΟΜΕΑ ΣΤΙΣ ΧΩΡΕΣ ΤΗΣ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗΣ ΕΝΩΣΗΣ

Το σημαντικότερο χαρακτηριστικό του αγροτικού τομέα στη μεταπολεμική Ευρώπη είναι η μείωση της σχετικής σημασίας του. Τα ποσοστά συμμετοχής του τομέα στο ΑΕΠ και στην απασχόληση στις χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης ακολουθούν συνεχή φθίνουσα πορεία. Ο αριθμός των απασχολούμενων στη γεωργία στη Δυτική Ευρώπη εκτιμάται ότι μειώθηκε κατά 26 έκατομμύρια την περίοδο 1950-1980 (Hoggart κ.α., 1995: 152). Η απασχόληση στον αγροτικό τομέα στο σύνολο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, το 1970, αντιπροσώπευε ποσοστό 13.8% του συνολικού εργατικού δυναμικού, ενώ, το 1988, το ποσοστό αυτό είχε μειωθεί σε 7.4% και σύμφωνα με στοιχεία της Επιτροπής (Ευρωπαϊκή Επιτροπή, 1996: Πίν. 149), το 1994 η απασχόληση στη γεωργία ήταν της τάξης του 5.5% (7.098.000 απασχολούμενους). Κατά την περίοδο 1973-1989 υπολογίζεται ότι ο αριθμός των απασχολούμενων στη γεωργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης μειωνόταν σταθερά με μέσο ετήσιο ρυθμό 3% (European Economy, 1994: 43).

Τα αίτια αυτής της εξέλιξης, σύμφωνα με την υπάρχουσα βιβλιογραφία, θα πρέπει να αναζητηθούν στην ύπαρξη εναλλακτικών μορφών απασχόλησης με υψηλότερα ημερομίσθια σε άλλους τομείς της οικονομίας, καθώς και στην ανικανότητα της μικρής αγροτικής εκμετάλλευσης να προσφέρει στο γεωργό ένα ικανοποιητικό εισόδημα ώστε να παραμείνει στη γεωργία (Snodgrass, κ.α., 1980: 433, & Hoggart, κ.α.: 152-153). Η εκμηχάνιση της γεωργίας, η εισαγωγή νέας τεχνολογίας και η χρησιμοποίηση νέων μεθόδων παραγωγής οδήγησαν σε σταθερή αύξηση της παραγωγικότητας του αγροτικού τομέα με συνέπεια τη σχετική μείωση των αγροτικών τιμών. Η μείωση αυτή των τιμών συνέβαλε στη μείωση του κόστους διατροφής και του εργατικού μισθού, μείωσε το κόστος παραγωγής στη βιομηχανία, βελτίωσε την ανταγωνιστικότητα και βοήθησε στην αύξηση των εξαγωγών.

(Μαραβέγιας, 1987: 114). Από την άλλη πλευρά, όμως, η μείωση των τιμών των αγροτικών προϊόντων είχε ως αποτέλεσμα την εγκατάλειψη της γεωργίας από ένα μεγάλο μέρος του ανθρώπινου δυναμικού της. Στο βαθμό που ο αγρότης μπορεί να απασχοληθεί σε άλλες εξωγεωργικές δραστηριότητες, οι οποίες έχουν αναπτυχθεί στην περιοχή διαμονής του (π.χ. τουρισμός), τότε ο αγροτικός πληθυσμός έχει τη δυνατότητα να παραμείνει στην ύπαιθρο. Στην περίπτωση που αυτή η δυνατότητα απουσιάζει η μόνη διέξοδος είναι η αγροτική έξοδος προς τα αστικά κέντρα ή η μετανάστευση στο εξωτερικό, όπως για παράδειγμα συνέβη τις δεκαετίες 1960 και 1970 από χώρες της Νότιας Ευρώπης προς τη Βόρεια Ευρώπη.

Η αγροτική έξοδος σε ορισμένες περιπτώσεις είχε θετικά αποτελέσματα όσον αφορά στη διατήρηση της κερδοφορίας μιας αγροτικής εκμετάλλευσης, στην προώθηση της εκμηχάνισης ώστε να διατηρηθεί το επίπεδο παραγωγής με μικρότερο αριθμό απασχολούμενων, καθώς και στη δυνατότητα επέκτασης των αγροτικών εκμεταλλεύσεων μέσω της απελευθέρωσης γης. Από την άλλη πλευρά, όμως, το γεγονός ότι συνήθως το μεγαλύτερο μέρος των γεωργών που αποχωρούν είναι οι νέοι και πιο μορφωμένοι συνιστά εμπόδιο στον εκσυγχρονισμό και στην εισαγωγή νέων τεχνολογιών. Επιπλέον, σε πολλές χώρες η αγροτική έξοδος δεν αποδείχθηκε ικανή να προστατεύσει τα αγροτικά εισοδήματα των γεωργών, που παρέμειναν στον αγροτικό τομέα, από την επίδραση της μείωσης των τιμών των γεωργικών προϊόντων (European Economy, 1994: 51). Εάν μάλιστα λάβουμε υπόψη το πρόβλημα της ανεργίας, που μαστίζει όλες τις χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης και κυρίως τα αστικά κέντρα κατανοούμε ότι η λύση της αγροτικής έξόδου προς τα μεγάλα αστικά κέντρα συναντά πολλά προβλήματα στο βαθμό κατά τον οποίο δεν είναι δυνατή η απορρόφηση του πλεονάζοντος αγροτικού δυναμικού.

Σύμφωνα με την Ευρωπαϊκή Επιτροπή (Ευρωπαϊκή Επιτροπή, 1996: 130), είναι αναγκαία η εξεύρεση εναλλακτικών λύσεων με στόχο τη δημιουργία νέων θέσεων απασχόλησης εκτός της γεωργίας σε τομείς όπως ο τουρισμός, η βιοτεχνία, οι μικρομεσαίες επιχειρήσεις, οι υπηρεσίες κ.α., ούτως ώστε να συγκρατηθεί ο αγροτικός πληθυσμός στην ύπαιθρο και να αποφευχθεί η ερήμωση των αγροτικών περιοχών, που θα θέσει σε κίνδυνο την ισόρροπη ανάπτυξη του συνόλου του εδάφους της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Σε ορισμένες χώρες π.χ. την Ιταλία και τη Γερμανία οι πολιτικές ισόρροπης περιφερειακής ανάπτυξης πέτυχαν τη δημιουργία

νέων θέσεων εργασίας στις αγροτικές περιοχές. Σύμφωνα με στοιχεία του Eurostat, λοιπόν, στην Ευρώπη παρατηρείται το φαινόμενο της αύξησης της μερικής απασχόλησης και της πολυαπασχόλησης. Ειδικότερα, το 30% των αρχηγών των γεωργικών εκμεταλλεύσεων έχει και δεύτερη απασχόληση ως κύρια ή συμπληρωματική στους άλλους τομείς της οικονομίας. Το ποσοστό πολυαπασχόλησης είναι υψηλότερο στη Γερμανία (42%) και χαμηλότερο στην Ολλανδία (20%) και στο Ηνωμένο Βασίλειο (21%). Επίσης, το ποσοστό των αρχηγών γεωργικών εκμεταλλεύσεων που πολυαπασχολείται μειώνεται καθώς αυξάνεται το μέγεθος των αγροτικών εκμεταλλεύσεων. Το μέσο μέγεθος των αγροτικών εκμεταλλεύσεων στην Ευρωπαϊκή Ένωση είναι 18.9 εκτάρια. Το αντίστοιχο μέγεθος στο Ηνωμένο Βασίλειο είναι 69.9 εκτάρια ενώ η Ιταλία με 8.6 εκτάρια, η Πορτογαλία με 7.4 και η Ελλάδα με 5.4 εκτάρια χαρακτηρίζονται από πολύ μικρές εκμεταλλεύσεις (βλ. Πίνακες 12,13).

Σημαντικές διαφορές μεταξύ των χωρών της Ευρωπαϊκής Ένωσης παρατηρούνται και στα ποσοστά συμβολής του αγροτικού τομέα στη συνολική απασχόληση κάθε χώρας, με πρώτη την Ελλάδα με ποσοστό 18.7% και ακολουθεί η Πορτογαλία με 17.8%, η Ιρλανδία με 15% ενώ στο Βέλγιο, τη Γερμανία, το Λουξεμβούργο και το Ην. Βασίλειο η συμβολή του αγροτικού τομέα στην απασχόληση κυμαίνεται σε ποσοστό περίπου 3% (βλ. Πίνακα 14). Κοινό χαρακτηριστικό της απασχόλησης σε όλες τις χώρες της Ε.Ε. είναι η μικρή συμμετοχή των γυναικών στο ανθρώπινο δυναμικό του γεωργικού τομέα. Στο σύνολο της Ευρωπαϊκής Ένωσης οι γυναίκες που απασχολούνται στη γεωργία αντιπροσωπεύουν μόνο το 35% του συνόλου του εργατικού δυναμικού στον αγροτικό τομέα και μόνο το 10% των κατόχων γεωργικών εκμεταλλεύσεων είναι γυναίκες (βλ. Πίνακα 15). Η ανισορροπία αυτή στον πληθυσμό των αγροτικών περιοχών οφείλεται στο γεγονός ότι οι νέες γυναίκες, που συχνά διαθέτουν υψηλό επίπεδο εκπαίδευσης, μετακινούνται μαζικά προς τα αστικά κέντρα (COM(96) 398). Το φαινόμενο αυτό σε συνδυασμό με το γεγονός ότι το ποσοστό των ηλικιωμένων ανδρών στον αγροτικό τομέα είναι υψηλό απειλεί σοβαρά τον οικονομικό, πολιτισμικό και κοινωνικό ιστό των αγροτικών κοινωνιών. Στο σύνολο της Ευρωπαϊκής Ένωσης το ποσοστό των αρχηγών εκμεταλλεύσεων με ηλικία κάτω των 35 ετών ανέρχεται μόνο σε 8.3%, ενώ το 24.5% είναι ηλικίας άνω των 65 ετών. Σύμφωνα με στοιχεία της Επιτροπής της Ευρωπαϊκής Ένωσης το 53.6%

των ευρωπαίων κατόχων εκμεταλλεύσεων είναι ηλικίας άνω των 55 ετών (βλ. Πίνακα 16).

Τέλος, τα μεγαλύτερα ποσοστά μισθωτής εργασίας (μη οικογενειακής εργασίας) στη γεωργία παρατηρούνται στη Γερμανία (43.4%), το Ηνωμένο Βασίλειο (43.3%), τη Δανία (40%) και την Ολλανδία (37.9%) ενώ η Ελλάδα (95.5%), το Βέλγιο (86.6) και η Πορτογαλία (81.8%) χαρακτηρίζονται από μεγάλα ποσοστά οικογενειακής εργασίας. Το μέσο μέγεθος των αγροτικών εκμεταλλεύσεων, η εντατικοποίηση της παραγωγής, ο βαθμός εκμηχάνισης και ο τύπος των καλλιεργειών αποτελούν τους βασικότερους προσδιοριστικούς παράγοντες του βαθμού συμμετοχής της μη οικογενειακής εργασίας στην αγροτική παραγωγή (Μαραβέγιας, 1993: 114).

5.0. ΠΟΛΙΤΙΚΕΣ ΑΝΤΙΜΕΤΩΠΙΣΗΣ ΤΗΣ ΣΥΡΡΙΚΝΩΣΗΣ ΤΟΥ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΑ ΕΝΕΡΓΟΥ ΑΓΡΟΤΙΚΟΥ ΠΛΗΘΥΣΜΟΥ ΣΕ ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΚΑΙ ΕΘΝΙΚΟ ΕΠΙΠΕΔΟ

5.1. Ευρωπαϊκή Ένωση και αγροτική ανάπτυξη.

Η σημερινή συγκυρία δεν είναι ιδιαίτερα ευνοϊκή για τον αγροτικό κόσμο, ο οποίος διανύει μία περίοδο ριζικών μεταβολών και υπόκειται σε πολλές πιέσεις που απειλούν την επιβίωσή του. Η πληθυσμιακή απογύμνωση των αγροτικών περιοχών, η τάση πτώσης των τιμών των αγροτικών προϊόντων, η μείωση των πραγματικών εισοδημάτων των απασχολούμενων στον αγροτικό τομέα, η γήρανση του πληθυσμού, η φυγή των νέων από τις αγροτικές περιοχές και ο κίνδυνος ερήμωσης της υπαίθρου αποτελούν σοβαρές απειλές για τον αγροτικό κόσμο σε όλη την Ευρώπη. Εάν λάβουμε υπόψη ότι το ένα τέταρτο του πληθυσμού της Ευρωπαϊκής Ένωσης κατοικεί σε περιοχές και απασχολείται κυρίως στη γεωργία αγροτικές (Ευρωπαϊκή Επιτροπή, 1996: 129), τότε γίνεται καλύτερα κατανοητή η σημασία που έχει η προσπάθεια συγκράτησης του αγροτικού πληθυσμού στις εστίες του για την ισόρροπη ανάπτυξη του συνόλου της Ευρωπαϊκής Ένωσης, σε μια περίοδο μάλιστα κατά την οποία η ανεργία στα αστικά κέντρα αυξάνεται και τα περιβαλλοντικά προβλήματα επιδεινώνονται λόγω της υψηλής πληθυσμιακής συγκέντρωσης στα αστικά κέντρα.

Η Ευρωπαϊκή Ένωση έχει θέσει στην κορυφή των προτεραιοτήτων τη διαρκή αγροτική ανάπτυξη με στόχο την αντιστροφή της μετανάστευσης από τις αγροτικές περιοχές, την καταπολέμηση της φτώχειας, την αύξηση των ευκαιριών εργασίας και της ισότητας ευκαιριών, καθώς επίσης και την ανταπόκριση στις αυξανόμενες απαιτήσεις για καλύτερη ποιότητα, υγεία, ασφάλεια, ατομική εξέλιξη και ελεύθερο χρόνο και γενικότερα τη βελτίωση της αγροτικής εικόνας ζωής (Διακήρυξη του Κορκ, 1996). Κατά την περίοδο 1989-1993 οι κοινοτικές δαπάνες για την αγροτική ανάπτυξη έφτασαν τα 15 δις Ecu ενώ για την περίοδο 1994-1999 προβλέπεται διπλασιασμός των δαπανών αυτών (Ευρωπαϊκή Επιτροπή, 1996: 130).

Ειδικότερα, η πολιτική ανάπτυξης των αγροτικών περιοχών σε επίπεδο της Ευρωπαϊκής Ένωσης περιλαμβάνει τις ακόλουθες κατηγορίες μέτρων:

1. Τα οριζόντια διαρθρωτικά μέτρα του στόχου 5α, τα οποία απευθύνονται στο σύνολο της Ευρωπαϊκής Ένωσης και είναι προαιρετικά για τις χώρες-μέλη. Τα μέτρα αυτά στοχεύουν στη βελτίωση και τον εκσυγχρονισμό των συνθηκών παραγωγής, μεταποίησης και εμπορίας των γεωργικών και δασοκομικών προϊόντων. Στα πλαίσια του στόχου 5α προβλέπονται ενισχύσεις για τους νέους γεωργούς και την επαγγελματική τους κατάρτιση, ειδικές ενισχύσεις για τους γεωργούς ορεινών και μειονεκτικών περιοχών, οι οποίες αντιπροσωπεύουν το 56% της γεωργικής έκτασης της Ευρωπαϊκής Ένωσης των δεκαπέντε (βλ. Πίνακες 17,18,19). Οι ενισχύσεις για τους νέους αγρότες περιλαμβάνουν χρηματοδότηση για την εγκατάσταση και για επενδύσεις και στοχεύουν στο να τεθούν επικεφαλής των γεωργικών διαρθρώσεων νέοι, οι οποίοι θα είναι σε θέση να προσαρμοστούν στα νέα δεδομένα της γεωργίας.

Σύμφωνα με πρόσφατη έκθεση της Ευρωπαϊκής Επιτροπής (COM (96)398), οι νέοι γεωργοί αντιμετωπίζουν σοβαρό πρόβλημα χρηματοδότησης καθώς λόγω της τεχνολογικής ανάπτυξης, της εξειδίκευσης, της αύξησης του βιώσιμου οικονομικού μεγέθους μας εκμετάλλευσης, απαιτούνται όλο και μεγαλύτερα κεφάλαια για την πρώτη τους εγκατάσταση. Επιπλέον, οι φορολογικές επιβαρύνσεις για αγορά γης ή για την κληρονομική μεταβίβαση της εκμετάλλευσης των γονέων μειώνουν τους περιορισμένους πόρους του νέου γεωργού, ο οποίος δύσκολα μπορεί να έχει πρόσβαση στα τραπεζικά δάνεια, αφού οι τράπεζες προτιμούν τη χορήγηση δανείων σε ήδη εγκατεστημένες γεωργικές εκμεταλλεύσεις, που έχουν αποδείξει την

αποτελεσματικότητά τους. Δεδομένου ότι η ηλικία των κατόχων εκμεταλλεύσεων αυξήθηκε σημαντικά τα τελευταία χρόνια (το 53% είναι ηλικίας άνω των 55 ετών και μόνο το 8.3% είναι ηλικίας κάτω των 35 ετών) η σημασία των μέτρων ενίσχυσης των νέων γεωργών είναι μεγάλη.

2. Τα συνοδευτικά μέτρα της μεταρρύθμισης της Κοινής Αγροτικής Πολιτικής, τα οποία μεταξύ άλλων (μέτρα για το περιβάλλον, γεωργοδασοκομικά μέτρα) προβλέπουν το κοινοτικό καθεστώς ενισχύσεων για την πρόωρη συνταξιοδότηση, σε εφαρμογή του Κανονισμού 2079/92, που παρέχει ικανοποιητικό εισόδημα στους ηλικιωμένους γεωργούς, οι οποίοι αποφασίζουν να τερματίσουν τη δραστηριότητά τους. Το καθεστώς πρόωρης συνταξιοδότησης ευνοεί την αντικατάσταση, την αναδιάρθρωση και τη βελτίωση της οικονομικής βιωσιμότητας των υφιστάμενων εκμεταλλεύσεων και συνεπώς εξασφαλίζει καλύτερους όρους για την εγκατάσταση των νέων γεωργών και για την αύξηση του μεγέθους των αγροτικών εκμεταλλεύσεων. Το καθεστώς αυτό είναι προαιρετικό⁵ και αφορά τους αρχηγούς εκμεταλλεύσεων, ηλικίας 55 ετών και άνω, οι οποίοι παύουν οριστικά τη γεωργική δραστηριότητα και εκχωρούν την εκμετάλλευσή τους. Το άτομο που αναλαμβάνει την εκμετάλλευση δεσμεύεται να απασχολείται στη γεωργία για πέντε τουλάχιστον έτη με κύρια απασχόληση τη γεωργική δραστηριότητα, να τηρεί τις απαιτήσεις προστασίας του περιβάλλοντος και να αυξήσει το μέγεθος της εκμετάλλευσής του.

3. Η πολιτική της αγροτικής ανάπτυξης ενσωματώνεται επίσης σε περιφερειακά προγράμματα προκειμένου να δοθεί προτεραιότητα στις περιοχές που θίγονται περισσότερο ή στις οικονομικά λιγότερο ανεπτυγμένες περιοχές. Τα Διαρθρωτικά Ταμεία, τα Κοινοτικά Πλαίσια Στήριξης, η πρωτοβουλία Leader διαδραματίζουν κύριο ρόλο στη χορήγηση πιστώσεων σε περιοχές των στόχων 1, 5β και 6.

Ο στόχος 1 αναφέρεται στην ανάπτυξη και τη διαρθρωτική προσαρμογή των αναπτυξιακά καθυστερημένων περιφερειών (περιφέρειες με ΑΕΠ μικρότερο από το 70% του κοινοτικού μέσου όρου) μέσω της χρηματοδότησής του από τα Διαρθρωτικά Ταμεία (ΕΓΤΠΕ, ΕΤΠΑ, ΕΚΤ). Η γεωργία, η αγροτική ανάπτυξη, ο εκσυγχρονισμός των οικονομικών διαρθρώσεων και η αξιοποίηση του ανθρώπινου δυναμικού περιλαμβάνονται στους αναπτυξιακούς άξονες προτεραιότητας, όπως αυτοί καθορίζονται στα Κοινοτικά Πλαίσια Στήριξης. Από το 1993 διευρύνθηκε το πεδίο δράσης του ΕΓΤΠΕ σε νέους τομείς όπως η βελτίωση του αγροτικού

⁵ Το εφαρμόζουν 10 χώρες-μέλη της Ε.Ε., εκτός από το Λουξεμβούργο, τις Κάτω Χώρες, το Ηνωμένο Βασίλειο, ενώ από τα νέα κράτη-μέλη το εφαρμόζει η Φινλανδία.

περιβάλλοντος, η βελτίωση της αγροτικής κατοικίας, η ανάπλαση των χωριών, η πολιτική για την ποιότητα και την προώθηση της παραγωγής, η στήριξη της εφαρμοσμένης έρευνας και τα μέτρα χρηματοοικονομικής τεχνικής. Όλα αυτά τα μέτρα αποσκοπούν στη διεύρυνση της οικονομικής δραστηριότητας των αγροτικών περιοχών προς άλλους τομείς σχετικούς ή μη με τη γεωργία, ούτως ώστε να επιβραδυθεί η αγροτική έξοδος. Το 45.5% της επικράτειας της Ευρωπαϊκής Ένωσης και το 26.6% του πληθυσμού της υπάγονται στο στόχο 1.

Ο στόχος 5β επιδιώκει τη συγκράτηση του αγροτικού πληθυσμού, μέσω της αύξησης των εισοδημάτων και της γενικής βελτίωσης των συνθηκών διαβίωσης στις αγροτικές περιοχές. Τα προγράμματα του στόχου 5β παρεμβαίνουν σε πολλούς τομείς ταυτόχρονα (γεωργία, τουρισμό, περιβάλλον, επαγγελματική κατάρτιση), οι οποίοι μπορούν να συμβάλουν στην αγροτική ανάπτυξη, ενώ ενθαρρύνεται η συμμετοχή όλων των εταίρων σε τοπικό, εθνικό και κοινοτικό επίπεδο. Σε αυτόν το στόχο υπάγεται το 8.9% του πληθυσμού της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

Ο στόχος 6 αφορά την ανάπτυξη και τη διαρθρωτική προσαρμογή περιφερειών με εξαιρετικά χαμηλή πυκνότητα πληθυσμού, οι οποίες βρίσκονται στη Φινλανδία και τη Σουηδία.

4. Το πρόγραμμα LEADER αποτελεί μια κοινοτική πρωτοβουλία, η οποία βασίζεται σε τοπικές στρατηγικές και ειδικότερα σε προτάσεις των αγροτικών κοινοτήτων για τον εντοπισμό καινοτόμων λύσεων σε αναπτυξιακά προβλήματα των αγροτικών περιοχών με την αξιοποίηση του εγχώριου δυναμικού. Για την περίοδο 1994-1999 έχει τεθεί σε εφαρμογή το πρόγραμμα LEADER II και περιλαμβάνει μέτρα για την απόκτηση δεξιοτήτων, την υλοποίηση καινοτόμων προγραμμάτων επίδειξης που θα είναι δυνατό να μεταφέρονται σε όλους τους τομείς της αγροτικής ανάπτυξης, μέτρα για ανταλλαγές εμπειριών και τη μεταφορά τεχνογνωσίας καθώς και προγράμματα διασυνοριακής συνεργασίας.

5. Τα κοινοτικά προγράμματα επαγγελματικής κατάρτισης (YOUTHSTART, SOCRATES, LEONARDO) προσφέρουν τη δυνατότητα στους απασχολούμενους στη γεωργία να προσαρμοστούν στις νέες τεχνολογικές αλλαγές ή ακόμα και να αποκτήσουν την κατάλληλη επαγγελματική κατάρτιση, ώστε να μπορούν να αναλάβουν άλλες οικονομικές δραστηριότητες σε αγροτικές περιοχές.

6. Τέλος, στον τομέα της γεωργικής έρευνας χρηματοδοτούνται προγράμματα με στόχο την επίλυση ορισμένων προβλημάτων, που αντιμετωπίζει η κοινή αγροτική πολιτική και η αγροτική ανάπτυξη. Το Συμβούλιο ενέκρινε για την περίοδο 1995-1998 είδικό πρόγραμμα για τη γεωργία, τη δασοκομία και την αγροτική ανάπτυξη με στόχο την απόκτηση της επιστημονικής βάσης για την επεξεργασία, την εφαρμογή και την αξιολόγηση της κοινοτικής πολιτικής σε αυτούς τους τομείς.

5.2. Τα διαρθρωτικά προγράμματα της Ευρωπαϊκής Ένωσης για την ανάπτυξη του αγροτικού τομέα στην Ελλάδα.

Στην Ελλάδα έχουν τεθεί σε εφαρμογή μια σειρά από διαρθρωτικά προγράμματα για τη γεωργία, τα δάση και την αλιεία, τα κυριότερα από τα οποία είναι τα ακόλουθα (Ευρωπαϊκή Επιτροπή, 1996):

1. Οικονομικές ενισχύσεις για τη βελτίωση της αποτελεσματικότητας των γεωργικών διαρθρώσεων, σε εφαρμογή του Κανονισμού 2328/91, με στόχο τη βελτίωση των αγροτικών εισοδημάτων καθώς και των συνθηκών διαβίωσης, εργασίας και παραγωγής στις αγροτικές εκμεταλλεύσεις. Αυτές οι ενισχύσεις αφορούν τις αγροτικές επενδύσεις, τις ορεινές και μειονεκτικές περιοχές, τους νέους γεωργούς, τον αγροτουρισμό, τις αγροβιοτεχνικές επενδύσεις, τη σύσταση υπηρεσιών διαχείρισης γεωργικών εκμεταλλεύσεων, την εξισωτική αποζημίωση και την τήρηση λογιστικών βιβλίων από γεωργούς. Το εν λόγω πρόγραμμα υπάγεται στο δεύτερο Κοινοτικό Πλαίσιο Στήριξης και έχει χρονική διάρκεια έως το έτος 1998.

2. Οικονομικές ενισχύσεις για τη βελτίωση των συνθηκών μεταποίησης και εμπορίας των γεωργικών προϊόντων σύμφωνα με τον Κανονισμό 866/1990. Στόχος του προγράμματος είναι η ορθολογική οργάνωση της μεταποίησης και της εμπορίας των γεωργικών προϊόντων, η ανάπτυξη των καθυστερημένων αναπτυξιακά περιοχών καθώς και η χρηματοδότηση επενδύσεων, που αποσκοπούν στον επαναπροσανατολισμό της παραγωγής ανάλογα με τις εξελίξεις στις αγορές. Το πρόγραμμα αυτό εντάσσεται στο δεύτερο Κοινοτικό Πλαίσιο Στήριξης.

3. Οικονομική ενίσχυση για την πρόωρη συνταξιοδότηση των αγροτών στα πλαίσια του δεύτερου Κοινοτικού Πλαισίου Στήριξης. Επιπρόσθετα σε όσα είχαν προαναφερθεί για αυτή τη μορφή ενίσχυσης σημειώνουμε ότι το ύψος της ετήσιας

αποζημίωσης ανέρχεται σε 720.000 δρχ. (60.000 μηνιαίως), ποσό που είναι δυνατό να αυξηθεί κατά 180.0000 ετησίως στην περίπτωση που ο διάδοχος γεωργός είναι ηλικίας 20-30 ετών ή η παραχωρούμενη γεωργική εκμετάλλευση βρίσκεται στα νησιά των νομών Θεσπρωτίας, Ιωαννίνων, Καστοριάς, Φλώρινας, Πέλλας, Κιλκίς, Σερρών, Δράμας, Ξάνθης, Ροδόπης, Έβρου και εντός των ορίων των 20 χλμ. από τη μεθοριακή γραμμή.

4. Οικονομικές ενισχύσεις για την έναρξη λειτουργίας ομάδων παραγωγών και των ενώσεων αυτών προκειμένου να αντιμετωπιστούν οι διαρθρωτικές αδυναμίες, που επηρεάζουν την προσφορά και την εμπορία των γεωργικών προϊόντων.

5. Τέλος, έχουν εγκριθεί Διαρθρωτικά Προγράμματα α) για την οικονομική ενίσχυση των γεωργών, που εγκαταλείπουν οριστικά την παραγωγή οίνων με σκοπό τη μείωση της παραγωγής οίνων στην Ευρωπαϊκή Ένωση και την επίτευξη ισορροπίας στη σχετική αγορά, β) για την ενίσχυση των παραγωγών συγκεκριμένων αγροτικών προϊόντων (π.χ. καρπούς με κέλυφος), γ) για την χρηματοδότηση δασικών μέτρων στη γεωργία, τη βελτίωση των συνθηκών μεταποίησης και εμπορίας δασοκομικών προϊόντων, την πυροπροστασία των δασών, δ) προγράμματα για την ανάπτυξη της υδατοκαλλιέργειας, τη μεταποίηση και εμπορία προϊόντων αλιείας και υδατοκαλλιέργειας, οικονομικές ενισχύσεις για την ανανέωση και τον εκσυγχρονισμό των αλιευτικών σκαφών και τον εξοπλισμό των λιμένων αλιείας.

5.3. Προτάσεις σε εθνικό επίπεδο.

Ο αγροτικός τομέας στην Ελλάδα σήμερα αντιμετωπίζει σοβαρά προβλήματα και προκλήσεις, που προέρχονται τόσο από το εσωτερικό όσο και από το εξωτερικό. Οι διαρθρωτικές αδυναμίες (μικρό μέγεθος των αγροτικών εκμεταλλεύσεων, ο κατακερματισμός του συνολικού κλήρου κ.α.), τα προβλήματα του ανθρώπινου δυναμικού (υψηλός βαθμός γήρανσης, χαμηλό επίπεδο εκπαίδευσης, ανεπάρκεια εργατικού δυναμικού κ.α.) περιορίζουν τις αποδόσεις της ελληνικής γεωργίας. Από την άλλη πλευρά, οι ευρωπαϊκές και διεθνείς εξελίξεις, όπως η μεταρρύθμιση της Κοινής Αγροτικής Πολιτικής, η συμφωνία της GATT, ο μελλοντικός γύρος διαπραγματεύσεων στα πλαίσια του Παγκόσμιου Οργανισμού Εμπορίου, η μελλοντική διεύρυνση προς τις χώρες της Κεντρικής και Ανατολικής Ευρώπης, αναμένεται ότι θα δημιουργήσουν μία πίεση για μεγαλύτερη πτώση των τιμών των αγροτικών προϊόντων και θα οδηγήσουν σε μείωση των προστατευτικών μέτρων για

τη γεωργία (Μέργος, 1996: 75). Οι απασχολούμενοι στη γεωργία θα αντιμετωπίσουν συμπίεση στα αγροτικά τους εισοδήματα και ένα μεγάλο μέρος θα αναγκαστεί να εγκαταλείψει την αγροτική απασχόληση. Το πρόβλημα θα είναι σοβαρότερο για τους αγρότες των ορεινών, ημιορεινών και προβληματικών περιοχών καθώς οι ευκαιρίες εξεύρεσης κάποιας εναλλακτικής ή συμπληρωματικής απασχόλησης είναι περιορισμένες σε αυτές τις περιοχές.

Οι χώρες-μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης, που συνεισφέρουν τους περισσότερους πόρους για τη χρηματοδότηση της ΚΑΠ προκειμένου να αποτρέψουν τη μείωση των αγροτικών εισοδημάτων ενδέχεται να αρνηθούν να αυξήσουν περαιτέρω τις εισφορές τους και να ασκήσουν πίεση προς την κατεύθυνση της «επανεθνικοποίησης» της ΚΑΠ (Γεωργακόπουλος κ.α., 1995: 517), με την έννοια της ανακατανομής των οικονομικών βαρών στήριξής της και της έγκρισης εθνικών επιδοτήσεων προς τους γεωργούς με βάση την αρχή της επικουρικότητας. Ωστόσο, η εφαρμογή μέτρων επανεθνικοποίησης της ΚΑΠ θα έχει επίπτωση στον ανταγωνισμό του εμπορίου αγροτικών προϊόντων εντός της Ευρωπαϊκής Ένωσης, καθώς λόγω της ευνοϊκότερης δημοσιονομικής θέσης των βορείων χωρών οι γεωργοί των χωρών αυτών θα τύχουν καλύτερης μεταχείρισης (Μέργος, 1996: 74).

Η ελληνική πολιτική, λαμβάνοντας υπόψη το μεγάλο σχετικά μέγεθος του ελληνικού αγροτικού τομέα και την αδυναμία της ελληνικής οικονομίας να αναλάβει το οικονομικό βάρος των αναγκαίων επιδοτήσεων σε μια περίοδο εντατικής προσπάθειας σύγκλισης προς τα κριτήρια της Συνθήκης του Μάαστριχτ, θα πρέπει να αντιδράσει σε μια τέτοια προοπτική επανεθνικοποίησης της ΚΑΠ. Αντίθετα, η ελληνική πλευρά μπορεί να επιδιώξει μεγαλύτερη απορρόφηση κοινοτικών πόρων βάσει των συνοδευτικών μέτρων της μεταρρύθμισης της ΚΑΠ, προκειμένου να προωθήσει την πρόωρη συνταξιοδότηση των γεωργών και την προστασία των μειονεκτικά και περιβαλλοντικά ευαίσθητων περιοχών (Γεωργακόπουλος κ.α., 1995: 518). Η συμμετοχή του προϋπολογισμού της Ευρωπαϊκής Ένωσης για αυτούς τους σκοπούς ανέρχεται στο 75% της σχετικής δαπάνης. Επίσης, η Ελλάδα θα πρέπει να υποστηρίξει σε ευρωπαϊκό επίπεδο την ενίσχυση των διαρθρωτικών προγραμμάτων για τη γεωργία με στόχο την επιτάχυνση της επίλυσης των διαρθρωτικών προβλημάτων, που αντιμετωπίζει η ελληνική γεωργία και τη βελτίωση της ανταγωνιστικότητας των ελληνικών

αγροτικών-προϊόντων. Με την εφαρμογή κατάλληλων μέτρων πολιτικής σε εθνικό και ευρωπαϊκό επίπεδο και την προώθηση της ενίσχυσης και της ολοκληρωμένης ανάπτυξης του αγροτικού χώρου τίθενται οι βάσεις για τη συγκράτηση του αγροτικού πληθυσμού στις εστίες του και τον εξανθρωπισμό της αποχώρησης από το γεωργικό επάγγελμα. Αυτό σημαίνει ότι παράλληλα με την εφαρμογή της ΚΑΠ είναι αναγκαίο να εφαρμοστεί και μια εθνική αγροτική πολιτική, η οποία θα στοχεύει στην αποτελεσματική χρήση των κοινοτικών πόρων, στο διαρθρωτικό και θεσμικό εκσυγχρονισμό, ώστε να βελτιωθούν οι αποδόσεις της ελληνικής γεωργίας, να προστατευθούν τα αγροτικά εισοδήματα και η ποιότητα ζωής του αγροτικού πληθυσμού γενικότερα.

Ειδικότερα, η ελληνική αγροτική πολιτική μπορεί να διαδραματίσει αποφασιστικό ρόλο στους ακόλουθους τομείς:

1. Διάρθρωση του αγροτικού τομέα

Από τη δεκαετία του 1970 άρχισε η προσπάθεια αντιμετώπισης του προβλήματος του μικρού μεγέθους και του πολυτεμαχισμού των γεωργικών εκμεταλλεύσεων κυρίως μέσω του αναδασμού. Το αποτέλεσμα, όμως, της πολιτικής που ακολουθήθηκε δεν είναι ικανοποιητικό και σήμερα οι μικρές εκμεταλλεύσεις εξακολουθούν να κυριαρχούν στην ελληνική γεωργία παρόλο που ο αριθμός των απασχολούμενων στον πρωτογενή τομέα μειώθηκε σημαντικά.

Το υφιστάμενο κληρονομικό δίκαιο δυσχεραίνει τη μεταβίβαση γης και είναι αναγκαίο να προωθηθεί ο εκσυγχρονισμός του θεσμικού πλαισίου λειτουργίας του τομέα. Επίσης, η δημιουργία Τράπεζας Γης και Κτηματολογίου Αγροτών θα μπορούσαν να επιταχύνουν τη διαδικασία μεγέθυνσης και συγχώνευσης των γεωργικών εκμεταλλεύσεων. Ειδικότερα, η Τράπεζα Γης που λειτουργεί ως αγοραστής και πωλητής σε περιπτώσεις μεταβίβασης γης θα ισχυροποιούσε τη λειτουργία της αγοράς, ώστε να μειωθεί η τιμή της γεωργικής γης στη χώρα μας, που θεωρείται ιδιαίτερα υψηλή σε σχέση με τις υπόλοιπες χώρες μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης (βλ. Πίνακες 20, 21). Οι ιδιαίτερα υψηλές τιμές της γεωργικής γης έχουν την έννοια ότι το τρέχον και προσδοκώμενο εισόδημα που μπορεί να αποφέρει η κατοχή γης στον ιδιοκτήτη της δε δικαιολογεί το επίπεδο της τιμής της. Η γεωργική γη στην Ελλάδα αντιμετωπίστηκε περισσότερο ως ένα μέσο

συσσώρευσης και διατήρησης πλούτου παρά ως παραγωγικός συντελεστής. Αυτό το φαινόμενο συνέβαλε στη διατήρηση του μικρού και κατακερματισμένου κλήρου, καθώς αποθαρρύνεται η αγορά γης από αγρότες για επέκταση των δραστηριοτήτων τους ή από νέους αγρότες για πρώτη εγκατάσταση, αφού οι τιμές της γης δεν δικαιολογούνται από το εισόδημα που αποφέρει η καλλιέργειά της (Νταούλη κ.α., 1990: 68-79).

Τέλος, το Κτηματολόγιο αγροτών μπορεί να διευκολύνει τον έλεγχο των επιδοτήσεων ώστε να αποτρέπεται η επιδότηση σε μη αγρότες. Με αυτόν τον τρόπο αποθαρρύνονται οι τελευταίοι να διατηρούν γεωργικές εκμεταλλεύσεις με σκοπό οικονομικά οφέλη από επιδοτήσεις. Γενικότερα, θα πρέπει να ενθαρρυνθεί η απελευθέρωση της γης από ιδιοκτήτες μη αγρότες, καθώς και η πρόωρη συνταξιοδότηση, που προωθείται σε συνεργασία με την Ευρωπαϊκή Ένωση με στόχο τη μεγέθυνση των γεωργικών εκμεταλλεύσεων, τη μείωση του κόστους παραγωγής, τη δημιουργία βιώσιμων εκμεταλλεύσεων και την προστασία των αγροτικών εισοδημάτων.

2. Διευκόλυνση της αποχώρησης από το αγροτικό επάγγελμα και συγκράτηση του αγροτικού πληθυσμού στις εστίες του.

Η ελληνική πολιτική σε συνδυασμό με τα μέτρα της ΚΑΠ και τη διαρθρωτική πολιτική της Ευρωπαϊκής Ένωσης θα πρέπει να εξασφαλίσει τον εξανθρωπισμό της αποχώρησης από τη γεωργία. Αυτό σημαίνει ότι είναι αναγκαίο να ληφθούν μέτρα, ώστε οι αποχωρούντες από το αγροτικό επάγγελμα να είναι σε θέση να βρουν απασχόληση σε άλλους τομείς της οικονομίας ή στην περίπτωση αγροτών μεγάλης ηλικίας να εξασφαλιστεί για αυτούς ένα ανεκτό επίπεδο διαβίωσης. Ειδικές ενισχύσεις θα πρέπει να προβλεφθούν για τους αγρότες των ορεινών, ημορεινών και προβληματικών περιοχών που έχουν λιγότερες πιθανότητες να βρουν εναλλακτική ή συμπληρωματική απασχόληση (Bazin, 1993: 39-52). Σημαντικό ρόλο στην επίτευξη αυτών των στόχων μπορεί να διαδραματίσει

- α) η περιφερειακή πολιτική που θα αποσκοπεί στη δημιουργία νέων θέσεων εργασίας στην περιφέρεια,

- β) ο σχεδιασμός και η εφαρμογή προγραμμάτων επαγγελματικής κατάρτισης, ώστε να καταστεί δυνατή η εκμάθηση νέων επαγγελμάτων από την πλευρά των αποχωρούντων αγροτών,
- γ) ο έπαγγελματικός προσανατολισμός και η ενημέρωση των αγροτών που εγκαταλείπουν τη γεωργία σχετικά με τη δυνατότητα εξεύρεσης εργασίας σε άλλους τομείς της οικονομίας,
- δ) η εφαρμογή ολοκληρωμένων προγραμμάτων αγροτικής ανάπτυξης (π.χ. το πρόγραμμα LEADER II) με στόχο την απόκτηση δεξιοτήτων και την αύξηση της πολυαπασχόλησης στις αγροτικές περιοχές,
- ε) η εφαρμογή του μέτρου της πρόωρης συνταξιοδότησης καθώς και ειδικές εισοδηματικές ενισχύσεις, στο βαθμό που αυτό είναι οικονομικά εφικτό, για αγρότες που δεν μπορούν να εξασφαλίσουν ένα ανεκτό επίπεδο διαβίωσης μέχρι να αποκτήσουν εναλλακτική ή συμπληρωματική απασχόληση.

Παράλληλα, η δημιουργία προϋποθέσεων πολυαπασχόλησης στις αγροτικές περιοχές (π.χ. ανάπτυξη αγροτουρισμού, χειροτεχνίας, βιοτεχνίας κ.α.), σύμφωνα με τα συγκριτικά πλεονεκτήματα κάθε περιοχής, μπορεί να συμβάλει σημαντικά στη συγκράτηση του αγροτικού πληθυσμού στις εστίες του και με αυτόν τον τρόπο να αποφευχθεί η ερήμωση της υπαίθρου. Επίσης, η ανάπτυξη της υπαίθρου απαιτεί επενδύσεις για τη δημιουργία νέων θέσεων εργασίας, κατάλληλα έργα υποδομής καθώς και αναβάθμιση της ποιότητας του ανθρώπινου δυναμικού της. Η βελτίωση της ποιότητας ζωής στην ύπαιθρο είναι απαραίτητη προκειμένου να καταστεί ο αγροτικός χώρος ελκυστικός για τον πληθυσμό του.

3. Αγροτική έρευνα και βελτίωση των υπηρεσιών γεωργικών εφαρμογών

Η αγροτική έρευνα παίζει σπουδαίο ρόλο στην εισαγωγή νέας τεχνολογίας στον αγροτικό τομέα, στη βελτίωση της παραγωγικότητας της εργασίας και συμβάλλει σημαντικά στην αύξηση και βελτίωση των αποδόσεων των καλλιεργειών και συνεπώς στην αύξηση του γεωργικού προϊόντος (Ζιωγανάς κ.α., 1994: 78). Στην Ελλάδα η αγροτική έρευνα διεξάγεται υπό την αιγίδα του Υπουργείου Γεωργίας στο Εθνικό Ίδρυμα Αγροτικής Έρευνας, το οποίο αποτελείται από 50 περίπου Ινστιτούτα Έρευνας. Ωστόσο, η βασική έρευνα δεν έχει αναπτυχθεί στη χώρα μας λόγω περιορισμένης δυνατότητας χρηματοδότησής της, ενώ η αγροτική οικονομική

έρευνα, η-έρευνα σε βιοτεχνολογία και σε άλλα σύγχρονα προβλήματα (π.χ. σχέσεις με το περιβάλλον) είναι υποτυπώδης. Επίσης, η επιλογή των ερευνητικών αντικειμένων σε πολλές περιπτώσεις γίνεται ανεξάρτητα από μια συνολική προσέγγιση των προβλημάτων του αγροτικού τομέα της χώρα μας και μπορεί, για παράδειγμα, να προσδιορίζεται από τη δυνατότητα χρηματοδότησης από ερευνητικά προγράμματα της Ευρωπαϊκής Ένωσης (Μέργος, 1994: 73). Η κρατική πολιτική θα μπορούσε, επομένως, να παίξει ρόλο σε αυτόν τον τομέα με την ενίσχυση της εφαρμοσμένης οικονομικής γεωργικής έρευνας, η οποία θα αξιολογεί τα μέτρα αγροτικής πολιτικής και τις επιπτώσεις τους σε εθνικό και τοπικό επίπεδο, θα αναζητά την ύπαρξη συγκριτικών πλεονεκτημάτων σε διάφορες αγροτικές περιοχές, παρέχοντας έτσι τη δυνατότητα ανάπτυξης εξωγεωργικών δραστηριοτήτων. Τα ερευνητικά αντικείμενα θα πρέπει να επαναπροσδιοριστούν, ώστε να στοχεύουν άμεσα στην επίλυση των προβλημάτων που αντιμετωπίζει η ελληνική γεωργία σήμερα. Τα αποτελέσματα της αγροτικής έρευνας εφαρμόζονται στις αγροτικές παραγωγικές μονάδες με το σύστημα των γεωργικών εφαρμογών.

Ο θεσμός των γεωργικών εφαρμογών ξεκίνησε στην Ελλάδα το 1951 με στόχο τη συνεχή εκπαίδευση και επαγγελματική κατάρτιση των αγροτών, μέσω της πρακτικής εφαρμογής των αποτελεσμάτων της επιστημονικής έρευνας για τον αγροτικό τομέα (Σιάρδος, 1986: 5). Οι γεωργικές εφαρμογές ενθαρρύνουν τους γεωργούς να προσαρμοστούν στα νέα τεχνολογικά δεδομένα και να χρησιμοποιήσουν αποτελεσματικά τους συντελεστές παραγωγής, ώστε να αυξήσουν την παραγωγή, την παραγωγικότητα του τομέα και να βελτιώσουν τα εισοδήματά τους. Οι υπηρεσίες γεωργικών εφαρμογών στη χώρα μας υπάγονται στο Υπουργείο Γεωργίας και είναι οργανωμένες τόσο σε κεντρικό όσο και σε περιφερειακό επίπεδο. Ωστόσο, παρατηρούνται σοβαρές αδυναμίες και προβλήματα στη λειτουργία τους που δυσχεραίνουν την επίτευξη των στόχων τους. Η ανεπαρκής στελέχωση των Τμημάτων των Γεωργικών Εφαρμογών (σε 600 γεωργικές εκμεταλλεύσεις αντιστοιχεί ένας γεωπόνος), η έλλειψη προσωπικού με υψηλό βαθμό εξειδίκευσης και τεχνικής κατάρτισης, η αποκλειστική σχεδόν ενασχόληση του προσωπικού με διοικητικά θέματα διαχείρισης των επιδοτήσεων από την Ευρωπαϊκή Ένωση, καθώς και η ανεπαρκής τοπική έρευνα για τα προβλήματα, τις ειδικές συνθήκες και ανάγκες των αγροτών συγκεκριμένων περιοχών, υποβαθμίζουν την πραγματική αποστολή της Υπηρεσίας Γεωργικών

Εφαρμογών. Κατά συνέπεια, η ελληνική πολιτική θα πρέπει να επιδιώξει τη βελτίωση της οργάνωσης αυτής της υπηρεσίας δεδομένου ότι οι γεωργικές εφαρμογές μπορούν να καταστήσουν την ελληνική γεωργία πιο ανταγωνιστική και να βοηθήσουν τους αγρότες σχετικά με τη δημιουργία βιώσιμων γεωργικών εκμεταλλεύσεων, τη λήψη επιχειρηματικών αποφάσεων και τη διαχείριση των εκμεταλλεύσεών τους.

4. Αναδιάρθρωση της γεωργικής παραγωγής και άνοιγμα νέων αγορών.

Η σύνθεση της τελικής γεωργικής παραγωγής περιλαμβάνει προϊόντα φυτικής προέλευσης σε ποσοστό 68%, προϊόντα ζωϊκής προέλευσης σε ποσοστό 32% και μόνο το 4% αντιπροσωπεύει προϊόντα δασικής παραγωγής και αλιείας, με αποτέλεσμα την επιδείνωση του αγροτικού εμπορικού ισοζυγίου της Ελλάδας, ιδιαίτερα κατά την τελευταία δεκαπενταετία.¹ Η επιδείνωση αυτή οφείλεται στην εκτροπή εμπορίου που παρατηρήθηκε μετά την ένταξη της Ελλάδας στην Ευρωπαϊκή Ένωση. Ειδικότερα, το γεγονός ότι η Ελλάδα είναι ελλειμματική σε προϊόντα ζωϊκής προέλευσης (βοδινό, χοίρειο κρέας, γαλακτομικά προϊόντα) την υποχρέωσε λόγω της κοινοτικής προτίμησης να τα προμηθεύεται από τις άλλες χώρες-μέλη σε τιμές υψηλότερες από τις διεθνείς τιμές, που ίσχυαν πριν την ένταξη δεδομένου ότι τα προϊόντα αυτά τυγχάνουν υψηλής προστασίας (Γεωργακόπουλος, 1991: 194). Από την άλλη πλευρά, η αξία των εξαγωγών αυξήθηκε λιγότερο από την αξία των εισαγωγών αγροτικών προϊόντων, καθώς η κοινοτική προστασία στα πλεονασματικά ελληνικά προϊόντα (π.χ. φρούτα, λαχανικά) υπήρξε περιορισμένη.

Θα πρέπει, λοιπόν, να καταβληθεί προσπάθεια συγκράτησης της τάσης για αύξηση της ελλειμματικότητας του αγροτικού εμπορικού ισοζυγίου και αυτό μπορεί να επιτευχθεί με τη βελτίωση της ανταγωνιστικότητας των ελληνικών αγροτικών προϊόντων, ώστε να αυξηθούν οι εξαγωγές, με την ενίσχυση της ανάπτυξης της ζωϊκής παραγωγής καθώς επίσης και με την πολιτική διάνοιξης νέων αγορών (Καραμπάτσου-Παχάκη, 1996: 39). Όσον αφορά στο τελευταίο, η Ελλάδα θα μπορούσε για παράδειγμα να επιδιώξει μεγαλύτερη πρόσβαση στις αγορές των νέων μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης (Αυστρία, Σουηδία, Φινλανδία) δεδομένης της ελλειμματικότητας των χωρών αυτών στα μεσογειακά προϊόντα (φρούτα, λαχανικά, κρασί) (Γεωργακόπουλος, κ.α., 1995: 512). Επίσης, το άνοιγμα των αγορών των

χωρών της Κεντρικής και Ανατολικής Ευρώπης προσφέρει σημαντικές ευκαιρίες πρόσβασης της ελληνικής γεωργίας σε νέες αγορές.

Τέλος, θα πρέπει να τονίσουμε ότι οι παραπάνω προτάσεις δεν εξαντλούν τα περιθώρια παρέμβασης της ελληνικής πολιτικής στην επίλυση των προβλημάτων που αντιμετωπίζει σήμερα η ελληνική γεωργία, ώστε να λάβει χώρα η προσαρμογή του αγροτικού τομέα στα νέα δεδομένα με το μικρότερο δυνατό κόστος για το ανθρώπινο δυναμικό της. Για παράδειγμα, προσπάθειες βελτίωσης θα μπορούσαν γίνουν στον τομέα της επαγγελματικής κατάρτισης των αγροτών, όπου διαπιστώνονται προβλήματα ανεπαρκούς χρηματοδότησης, έλλειψης εξειδικευμένου προσωπικού, μη ανταπόκρισης στις πραγματικές ανάγκες των αγροτών, μικρού βαθμού συμμετοχής των αγροτών στην παρακολούθηση των προγραμμάτων, λόγω ανεπαρκούς ενημέρωσης και μη κατάλληλης βασικής εκπαίδευσης (Αθανασίου, 1994: 24-33).

6.0. ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Η μείωση της αγροτικής απασχόλησης αποτελεί γεγονός αναμφισβήτητο για όλες τις χώρες της μεταπολεμικής Ευρώπης αλλά και για άλλες γεωγραφικές περιοχές στις οποίες παρατηρήθηκε εκβιομηχάνιση και οικονομική ανάπτυξη. Η μείωση της απασχόλησης οφείλεται στη διαρθρωτική μεταβολή μας αναπτυσσόμενης οικονομίας, που έχει ως αποτέλεσμα την ανάπτυξη του τομέα της μεταποίησης και των υπηρεσιών μέσω της μεταφοράς πόρων από τον αγροτικό τομέα.

Τα αίτια αυτής της διαρθρωτικής μεταβολής είναι η αλλαγή στη σύνθεση της ζήτησης των καταναλωτών και η εισαγωγή νέας τεχνολογίας στην παραγωγή. Η αύξηση του εισοδήματος των καταναλωτών αυξάνει τη ζήτηση μη αγροτικών προϊόντων περισσότερο από τη ζήτηση για αγροτικά προϊόντα καθώς η εισοδηματική ελαστικότητα των τελευταίων είναι μικρότερη από την εισοδηματική ελαστικότητα των υπόλοιπων αγαθών. Από την άλλη πλευρά, η εισαγωγή νέας τεχνολογίας αυξάνει την προσφορά αγροτικών προϊόντων. Εάν η ζήτηση αυξάνεται περισσότερο από την προσφορά οι τιμές των αγροτικών προϊόντων αυξάνονται με αποτέλεσμα να έλκεται εργατικό δυναμικό προς τον τομέα, ενώ στην αντίθετη

περίπτωση οι τιμές παρουσιάζουν πτωτική τάση και το εργατικό δυναμικό ωθείται σε αγροτική έξοδο. Η διαδικασία αυτή της μετακίνησης εργατικού δυναμικού από τον αγροτικό τομέα προς τους άλλους τομείς της οικονομίας ονομάζεται προσαρμογή του γεωργικού τομέα στις νέες συνθήκες προσφοράς και ζήτησης.

Στην Ελλάδα η αγροτική έξοδος υπήρξε μεγάλη, ιδιαίτερα κατά την περίοδο της ταχείας οικονομικής ανάπτυξης στη χώρα μας. Ο ρυθμός μείωσης του αριθμού των απασχολούμενων στη γεωργία μειώθηκε, από τα μέσα της δεκαετίας του 1970, λόγω της οικονομικής κρίσης, της αύξησης της ανεργίας στα αστικά κέντρα και της βελτίωσης των αγροτικών εισοδημάτων μετά την ένταξη της Ελλάδας στην Ευρωπαϊκή Κοινότητα. Η μείωση της αγροτικής απασχόλησης, όμως, δε συνοδεύτηκε από αύξηση του μεγέθους των γεωργικών εκμεταλλεύσεων, γεγονός που περιορίζει τις αποδόσεις της ελληνικής γεωργίας. Η εισροή χρηματικών πόρων από την Ευρωπαϊκή Ένωση δημιούργησε εφησυχασμό και δεν προχώρησε ο αναγκαίος εκσυγχρονισμός της ελληνικής γεωργίας, με συνέπεια την κατακόρυφη πτώση της ανταγωνιστικότητας των αγροτικών προϊόντων.

Η αγροτική έξοδος αναμένεται ότι θα συνεχιστεί τα επόμενα χρόνια, καθώς τα αγροτικά εισοδήματα δέχονται πιέσεις από την τάση μείωσης των τιμών των αγροτικών προϊόντων σε ευρωπαϊκό επίπεδο, από τον περιορισμό της στήριξης για τα προϊόντα αυτά στα πλαίσια της Κοινής Αγροτικής Πολιτικής, ενώ η μελλοντική διεύρυνση προς τις χώρες της Κεντρικής και Ανατολικής Ευρώπης ενδέχεται να ασκήσει νέες πιέσεις στον κοινοτικό προϋπολογισμό.

Η ελληνική πολιτική, σε συνδυασμό με την εφαρμογή διαρθρωτικών προγραμμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης, θα πρέπει να διευκολύνει την αποχώρηση των γεωργών από το αγροτικό επάγγελμα, προκειμένου να προχωρήσει η διαρθρωτική αλλαγή της ελληνικής γεωργίας και να καταστούν βιώσιμες οι γεωργικές εκμεταλλεύσεις. Ταυτόχρονα, όμως, είναι αναγκαίο να αναπτυχθούν στην ύπαιθρο εξωγεωργικές δραστηριότητες και να εφαρμοσθούν προγράμματα επαγγελματικής κατάρτισης για τους αποχωρούντες από τη γεωργία, με στόχο τον εξανθρωπισμό της αποχώρησης και τη συγκράτηση του αγροτικού πληθυσμού στις εστίες του, η οποία κρίνεται απαραίτητη, ώστε να αποφευχθεί η επιδείνωση της ανεργίας στις πόλεις και η επιβάρυνση των περιβαλλοντικών προβλημάτων σε αυτές. Ιδιαίτερη βοήθεια θα

πρέπει να προβλεφθεί για τους αγρότες των ορεινών και προβληματικών περιοχών, οι οποίοι δεν έχουν πολλές ευκαιρίες εξεύρεσης εναλλακτικής ή συμπληρωματικής απασχόλησης. Οι εσωτερικές εξελίξεις, όπως η μακροοικονομική κατάσταση, το ύψος των επιτοκίων και των επενδύσεων στον αγροτικό τομέα, η προώθηση των αναγκαίων διαρθρωτικών αλλαγών και ο εκσυγχρονισμός του θεσμικού πλαισίου του τομέα θα καθορίσουν σε μεγάλο βαθμό την ομαλή προσαρμογή της ελληνικής γεωργίας στις νέες οικονομικές και τεχνολογικές συνθήκες.

7.0. ΠΑΡΑΠΟΜΠΕΣ-ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

A. Ελληνική

Αθανασίου Α., Επαγγελματική Κατάρτιση των Αγροτών: Η περίπτωση των Κέντρων Γεωργικής Εκπαίδευσης, Μελέτες Αγροτικής Οικονομίας (46), ΑΤΕ, Αθήνα 1994.

Bazin G., Η Κοινωνικο-Διαρθρωτική Πολιτική της Κοινότητας για τις Ορεινές και Μειονεκτικές Περιοχές, Επιθεώρηση Αγροτικών Μελετών. Τεύχος 11, Μάιος 1993., σελ. 39-53.

Βεργόπουλος Κ., Το Αγροτικό Ζήτημα στην Ελλάδα, Εξάντας, Αθήνα, 1976.

Λιανός Θ., Δαμιανός Δ., Μέργος Γ., Ντεμούσης Μ., Κατρανίδης Σ., Αγροτική Οικονομική, Εκδόσεις Ευγ. Μπένου, Αθήνα 1996.

Αγροτική Τράπεζα της Ελλάδας, Εξελίξεις βασικών μεγεθών της αγροτικής οικονομίας 1983-1994, Αθήνα 1995.

Γεωργακόπουλος Θ.Α., Η Ελληνική Γεωργία στα πλαίσια της ΕΟΚ, Αθήνα 1991.

Γεωργακόπουλος Θ., Ζανιάς Γ., «Τομέας Πρωτογενούς Παραγωγής» στο βιβλίο 2004. Η Ελληνική Οικονομία στο κατώφλι του 21ου αιώνα, Ιονική Τράπεζα, Αθήνα 1995.

Ευρωπαϊκή Επιτροπή, Η κατάσταση της γεωργίας στην Ευρωπαϊκή Ένωση, Έκθεση 1995, Λουξεμβούργο 1996.

Έκθεση της Επιτροπής των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων, «Οι νέοι γεωργοί και το πρόβλημα της ανάληψης των γεωργικών εκμεταλλεύσεων στην ευρωπαϊκή γεωργία», COM (96) 398.

Ευρωπαϊκή Επιτροπή, Διακήρυξη του Κορκ, Ευρωπαϊκή Διάσκεψη για την Αγροτική Ανάπτυξη, Κορκ, Ιρλανδία 7-9 Νοεμβρίου 1996.

Ευρωπαϊκή Επιτροπή, Τα Διαρθρωτικά Προγράμματα της Ευρωπαϊκής Ένωσης στην Ελλάδα: Γεωργία, Αλιεία, Δάση, Λουξεμβούργο 1996.

Ζανιάς Γ., «Το συνηθισμένο πάγωμα των τιμών», Το Βήμα, 23/03/97.

Ζιωγανάς Χ., Γουρδομαχάλη Α., Λάππας Ν., Νικολαΐδης Ε., Δυναμικές Μονάδες, Δυνητικές καινοτομίες και αναδιάρθρωση του γεωργικού τομέα, Τδρυμα Μεσογειακών Μελετών, Αθήνα 1994.

ΚΕΠΕ, Καραμπάτσου-Παχάκη Κ., Θέματα γεωργίας, αγροτικής και τοπικής ανάπτυξης, Εκθέσεις 23, Αθήνα 1996.

ΚΕΠΕ, Λαμπροπούλου Α. Ν., Πρωτογενής τομέας: Εξελίξεις και προοπτικές ανάπτυξης, 1994-1999, Εκθέσεις 17, Αθήνα 1995.

Μαραβέγιας Ν., Αγροτική Πολιτική και Οικονομική Ανάπτυξη στην Ελλάδα, Νέα Σύνορα-Α.Α. Λιβάνη, Αθήνα 1992.

Μαραβέγιας Ν., «Η πολυμορφία των αγροτικών συμφερόντων στην Ευρωπαϊκή Κοινότητα και η μεταρρύθμιση της ΚΑΠ», Επιθεώρηση των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων, Τεύχος 18, Παρατηρητής, 1993.

Μαραβέγιας Ν., «Κράτος και Ανάπτυξη: Μερικές Θεωρητικές Παρατηρήσεις για την Αγροτική Πολιτική», Επιθεώρηση Αγροτικών Μελετών, Τόμος II, Τεύχος 3, Χειμώνας 1987, σελ. 111-119.

Μέργος Γ., «Ο Αγροτικός Τομέας στη Δεκαετία του '90», Οικονομικά Θέματα, Αρ. 2, ΙΟΒΕ, Οκτώβριος 1994.

Μέργος Γ., «Ο Ελληνικός Αγροτικός Τομέας στην Ευρωπαϊκή Προοπτική», Επιθεώρηση των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων 10/1992, σελ. 137-164, Παρατηρητής.

Μπαλτάς Ν., Η εφαρμογή της ΚΑΠ και η αναδιάρθρωση της ελληνικής γεωργίας, εργασία για την Εθνική Συνδιάσκεψη της Ευρωπαϊκής Κίνησης και της Ελληνικής Επιτροπής για την Ευρωπαϊκή Ένωση με θέμα 'Η Ελλάδα στην Ε.Ε. Απολογισμός της πρώτης δεκαπενταετίας. Προοπτικές.', 9/10 Φεβρουαρίου 1996.

Νταούλη Α., Ντεμούσης Μ., «Οι επιπτώσεις του πληθωρισμού στις πραγματικές τιμές της γεωργικής γης», Επιθεώρηση Αγροτικών Μελετών, Τεύχος 2/1990, σελ. 68-79.

Σακέλλης Μ., Απασχόληση στην Ελληνική Γεωργία: Εξελίξεις και Προοπτικές, Αγροτική Τράπεζα της Ελλάδας, Αθήνα 1983.

Σαρρής Α., Μέργος Γ., Σάρρος Π., Η Συμφωνία του Γύρου της Ουρουγουάης για το διεθνές εμπόριο και οι επιπτώσεις στην ελληνική γεωργία, Ειδικές Μελέτες (25), ΙΟΒΕ, Αθήνα 1996.

Σιάρδος Γ., Γεωργικές Εφαρμογές, Εκδ. Γιαχούδη-Γιαπούλη, Θεσσαλονίκη 1986.

Στατιστική Επετηρίδα της Ελλάδος 1994-1995, ΕΣΥΕ, Αθήνα 1996.

B. Ξενόγλωσση

Barkley A.P., «The Determinants of the Migration of Labor out of Agriculture in the United States, 1940-85», American Journal of Agricultural Economics, 72(3), 1990, pp. 567-573.

Commission of the European Communities, Agriculture in Europe, Development, Constraints and Perspectives, Luxembourg, 1992.

Commission of the European Communities, European Economy, EC Agricultural Policy for the 21st Century, No 4, 1994.

Eurostat, Agriculture, 1996.

Eurostat, Agricultural Income 1995.

Eurostat, Agricultural Land Prices and Rents in the EC 1973-1993.

Eurostat, Farm Structure, 1987, 1995.

FAO, Production Yearbook, Vol. 39, 1985.

Goodman, S.F., The European Union, London: Macmillan, 1996.

Hoggart K., Buller H., Black R., Rural Europe. Identity and Change, London: Arnold, 1995.

Snodgrass M.M., Wallace L.T., Agriculture, Economics, and Resource Management, USA, New Jersey: Prentice-Hall, Inc., 1980.

Stevens R.D., Jabara C.L., Agricultural Development Principles, USA: The John Hopkins University Press, 1988.

Zanias G., «Farm Price Movements and the Adjustment Problem in Greek Agriculture», Oxford Agrarian Studies, Vol. 20, No 1, 1992, pp. 63-71.

ΠΙΝΑΚΑΣ 1: Η σημασία του αγροτικού τομέα στις χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης το έτος 1994.

ΧΩΡΑ	% στο ΑΕΠ	% στην απασχόληση	% στις εξαγωγές	% στις εισαγωγές
Βέλγιο	1,6	2,5	11,9	13,1
Γαλλία	2,0	4,8	14,9	12,0
Γερμανία	0,8	3,0	5,9	11,6
Δανία	2,5	5,7	29,8	16,7
Ελλάδα	16,1	20,8	33,2	11,1
Ην. Βασίλειο	0,9	2,2	7,6	11,8
Ιρλανδία	5,4	12,0	21,5	11,2
Ισπανία	2,7	9,8	16,5	15,8
Ιταλία	2,6	7,9	7,3	16,6
Λουξ/ργο	0,9	2,8	11,9	13,1
Ολλανδία	3,2	4,0	24,4	16,2
Πορτογαλία	2,0	11,6	8,3	17,0
Σουηδία	1,0	3,4	6,0	9,1
Φινλανδία	1,8	8,3	8,7	8,8
Αυστρία	2,2	13,3	5,7	7,4
Σύνολο ΕΕ	2,8	5,4	8,4	12,0

Πηγή: Ευρωπαϊκή Επιτροπή, Η κατάσταση της γεωργίας στην Ευρωπαϊκή Ένωση, Έκθεση 1995.

ΠΙΝΑΚΑΣ 2: Απασχολούμενοι στον αγροτικό και μη αγροτικό τομέα

Έτος απογραφής	Απασχολούμενοι στη γεωργία, κτηνοτροφία κ.λ.π.	Απασχολούμενοι στους λοιπούς τομείς		Σύνολο		
		άτομα	%	άτομα	%	
1951	1.367.271	48.2	1.472.210	51.8	2.839.481	100.0
1961	1.960.446	53.9	1.678.155	46.1	3.638.601	100.0
1971	1.312.600	40.6	1.922.396	59.4	3.234.996	100.0
1981	972.091	27.4	2.571.706	72.6	3.543.797	100.0
1991	668.766	18.7	2.903.191	81.3	3.571.957	100.0

ΠΗΓΗ: ΕΣΥΕ.

ΠΙΝΑΚΑΣ 3: Ποσοστά ανεργίας στην Ελλάδα, 1970-1995.

ΕΤΟΣ	ΠΟΣΟΣΤΟ ΑΝΕΡΓΙΑΣ
1970	4.2
1971	3.1
1972	2.1
1973	2.0
1974	2.1
1975	2.3
1976	1.9
1977	1.7
1978	1.8
1979	1.9
1980	2.8
1981	4.0
1982	5.8
1983	7.8
1984	8.1
1985	7.8
1986	7.4
1987	7.5
1988	7.7
1989	7.8
1990	7.6
1991	7.7
1992	8.7
1993	9.7
1994	9.6
1995	9.8

ΠΗΓΗ: Economic Survey of Europe, 1989, 1996, United Nations.

ΠΙΝΑΚΑΣ 4: Η εξέλιξη της αγροτικής παραγωγής, των τιμών και αξίας του αγροτικού προϊόντος, της καθαρής προστιθέμενης αξίας της τελικής αγροτικής παραγωγής και του δείκτη του αγροτικού εισοδήματος σε πραγματικές τιμές (1989-1991=100)

Έτος	Δείκτης όγκου τελικής αγροτικής παραγωγής	Δείκτης τιμών τελικού αγροτικού προϊόντος	Δείκτης αξίας τελ. αγροτικού προϊόντος	Καθαρή Προστιθέμενη Αξία ¹ ανά απασχ/vo	Δείκτης αγροτικού εισοδήματος ² ανά απασχ/vo
1980	93.6	109.6	102.8	74.3	74.6
1981	94.3	110.6	104.6	78.7	79.9
1982	96.1	107.3	103.4	80.8	82.2
1983	92.2	106.1	98.1	73.4	73.3
1984	94.8	109.1	103.7	79.8	78.9
1985	98.9	109.4	108.5	81.8	80.0
1986	97.9	105.7	103.8	81.0	79.9
1987	96.6	101.8	98.5	81.5	80.5
1988	100.9	98.7	99.8	82.8	82.5
1989	105.2	99.1	104.6	100.6	101.6
1990	91.2	99.9	91.2	85.0	84.6
1991	103.6	101.0	104.2	114.4	113.8
1992	102.6	90.0	92.7	97.2	95.9
1993	101.3	84.9	85.1	90.4	88.7
1994	105.2	86.8	87.7	98.7	97.9
1995	104.4	-	82.2	100.7	100.1

ΠΗΓΗ: Agricultural Income in the European Union, 1980-1995, Eurostat.

¹ Ο δείκτης καθαρής προστιθέμενης αξίας υπολογίζεται εάν αφαιρέσουμε από την αξία της τελικής αγροτικής παραγωγής την ενδιάμεση κατανάλωση, την υποτίμηση και τους φόρους που σχετίζονται με την παραγωγή και προσθέσουμε τις επιχορηγήσεις. Στη συνέχεια χρησιμοποιούμε το δείκτη τιμών του ακαθάριστου εγχώριου προϊόντος σε τιμές αγοράς προκειμένου να μετατρέψουμε τα αποτελέσματα σε πραγματικές τιμές και διαιρούμε με το συνολικό εργατικό δυναμικό στον αγροτικό τομέα.

² Ο δείκτης πραγματικού καθαρού εισοδήματος από αγροτική δραστηριότητα ανά ετήσια μονάδα εργασίας προκύπτει ως πηλίκο της καθαρής προστιθέμενης αξίας σε σταθερές τιμές (αφού πρώτα αφαιρεθούν ενοίκια και πληρωμές τόκων) και του συνολικού εργατικού δυναμικού στη γεωργία.

ΠΙΝΑΚΑΣ 5: Αριθμός και έκταση των αγροτικών εκμεταλλεύσεων στην Ελλάδα, 1980-1993.

Τάξεις	Αριθμός	% επί	Έκταση	% επί του
μεγέθους σε εκτάρια	γεωργικών εκμεταλ/εων	του συνόλου	γεωργικών εκμεταλ/σεων	συνόλου
χρησιμοπ/νης γεωργικής εκμετάλλευσης	σε χιλιάδες (1)		σε χιλιάδες εκτάρια	
				(2)
	1980 1987 1993	1987 1993	1980 1987 1993	1987 1993
-----	-----	-----	-----	-----
1-5	541.3 488.0 426.9	69.4 67.6	1342.0 1196 1042	32.1 29.3
5-10	149.9 140.7 126.3	20.0 20.0	1004.2 949 855	25.5 24.0
10-20	46.6 53.5 56.7	7.6 9.0	609.0 712 769	19.1 21.6
20-50	12.4 17.5 18.0	2.5 2.8	348.8 493 512	13.2 14.4
>50	1.6 3.8 3.9	0.5 0.6	133.4 372 380	10.0 10.7
Σύνολο				

Μέσο μέγεθος

(2)/(1) σε

εκτάρια

1987: 5.3

1993: 5.4

ΠΗΓΗ: Ευρωπαϊκή Επιτροπή, Η κατάσταση της γεωργίας στην Ευρωπαϊκή Ένωση, Έκθεση 1995.

ΠΙΝΑΚΑΣ 6: Οικονομικά ενεργοί στον αγροτικό τομέα κατά ομάδες ηλικιών

Ομάδες ηλικιών	<u>Ετη απογραφών</u>			
	1961 %	1971 %	1981 %	1991 %
10-14	3.9	2.7	1.3	0.7
15-19	9.7	6.6	4.2	3.3
20-24	10.2	5.2	4.2	6.4
25-29	11.9	5.9	5.2	7.1
30-34	11.7	8.9	6.4	7.7
35-44	16.3	23.6	18.4	16.8
45-54	17.3	18.2	27.4	23.8
55-64	12.1	18.5	18.6	27.3
65 και άνω	6.9	10.3	14.3	7.1

ΠΗΓΗ: ΕΣΥΕ.

ΠΙΝΑΚΑΣ 7: Κατανομή (σε %) των εργατικού δυναμικού στη γεωργία, με βάση τις ώρες εργασίας.

% ετήσιου χρόνου πλήρως απασχολούμενου	ΕΛΛΑΣ
0-<25%	41.8
25%-<50%	22.6
50%-<75%	15.5
75%-<100%	9.3
100%	10.8

ΠΗΓΗ: Farm Structure, Eurostat, 1987.

ΠΙΝΑΚΑΣ 8: Κατανομή (σε χιλ.) του εργατικού δυναμικού στη γεωργία, με βάση τις ώρες εργασίας, κατά την περίοδο 1983-1993.

% ετήσιου χρόνου πλήρως απασχολούμενου	Έτος	Εργατικό δυναμικό σε χιλιάδες
>0-50%	1983	1457.7
	1985	1423.7
	1987	1538.3
	1989/90	1003.3
	1993	1276.2
50%-<100%	1983	473.4
	1985	486.6
	1987	409.3
	1989/90	351.4
	1993	324.7
100%	1983	146.0
	1985	159.1
	1987	134.3
	1989/90	188.8
	1993	172.5

ΠΗΓΗ: Farm Structure, 1993 survey.

ΠΙΝΑΚΑΣ 9: Πολυαπασχόληση (σε %) και ηλικία αρχηγών αγροτικών εκμεταλλεύσεων.

ΗΛΙΚΙΑ	ΕΛΛΑΔΑ
<35	65.3
35-<45	59.6
45-<55	46.8
55-<65	28.8
>65	6.6

ΠΗΓΗ: Farm Structure, Eurostat, 1987.

ΠΙΝΑΚΑΣ 10: Απασχολούμενοι ηλικίας 14 ετών και άνω στον αγροτικό τομέα κατά φύλο (σε χιλ.)

Έτος	Σύνολο απασχολούμενων στη γεωργία, κτηνοτροφία και αλιεία	Άνδρες	Γυναίκες
1981	1083.5	622.4	460.5
1982	1010.9	600.7	410.2
1983	1060.4	600.5	459.9
1984	1043.6	582.3	461.3
1985	1036.9	576.1	460.8
1986	1026.0	569.8	456.2
1987	970.7	533.0	437.7
1988	972.0	536.6	435.4
1989	929.9	515.0	414.9
1990	889.2	492.7	396.5
1991	806.5	479.2	327.3
1992	806.7	468.7	338.0
1993	793.9	463.6	330.3
1994	789.7	457.4	332.3

ΠΗΓΗ: ΕΣΥΕ.

ΠΙΝΑΚΑΣ 11: Ακαθάριστη προστιθέμενη αξία στη γεωργία ως ποσοστό του ΑΕΠ, 1977-1990.

	1977	1978	1979	1980	1981	1982	1983	1984	1985	1986	1987	1988	1989	1990
ΧΩΡΑ	-----													
Βέλγιο	2.3	2.4	2.1	2.1	2.2	2.3	2.4	2.3	2.1	2.1	1.9	1.8	2.1	1.7
Δανία	4.6	4.7	4.0	4.1	4.4	4.8	4.1	4.7	4.2	4.1	3.4	3.3	3.7	3.5
Γαλλία	4.2	4.2	4.2	3.7	3.6	4.1	3.7	3.6	3.4	3.2	3.0	2.8	2.9	2.8
Γερμανία	2.2	2.0	1.8	1.6	1.7	1.9	1.6	1.6	1.4	1.4	1.2	1.3	1.3	1.1
Ελλάδα	14.0	14.7	13.4	14.7	14.8	14.8	13.5	14.2	14.4	13.7	12.4	13.0	13.2	11.6
Ιρλανδία	16.1	15.4	12.7	10.2	9.4	9.5	9.6	9.9	8.3	7.6	8.4	8.8	8.3	7.2
Ιταλία	6.3	6.2	6.0	5.5	5.1	4.9	5.0	4.4	4.2	4.1	3.8	3.4	3.3	3.0
Λουξ/γο	2.6	2.5	2.4	2.1	2.3	2.9	2.4	2.2	2.2	2.1	2.0	1.8	1.9	1.7
Ολλανδία	4.0	3.8	3.5	3.4	4.0	4.2	4.0	4.2	4.0	4.1	4.0	3.9	4.3	4.1
Πορτ/λία	-	-	-	7.3	6.4	6.6	6.0	6.3	5.9	5.4	5.3	4.1	4.2	4.1
Ισπανία	7.3	7.1	6.2	6.0	4.9	5.4	5.3	5.5	5.3	4.8	4.6	4.7	4.2	4.0
Η.Βασίλειο	2.1	2.0	1.9	1.7	1.8	1.9	1.6	1.8	1.4	1.4	1.3	1.1	1.2	1.2
Αυστρία	4.5	4.7	4.4	4.5	4.1	3.9	3.7	3.8	3.3	3.3	3.3	3.1	3.1	3.2
Φινλανδία	4.5	4.3	4.0	4.1	3.6	3.9	4.2	4.0	3.7	3.6	2.8	2.5	2.7	2.8
Σουηδία	1.8	1.7	1.4	1.4	1.5	1.5	1.4	1.4	1.2	1.1	1.0	1.0	1.0	0.9

ΠΗΓΗ: OECD, 1994.

ΠΙΝΑΚΑΣ 12: Μέσο μέγεθος των αγροτικών εκμεταλλεύσεων στις χώρες της Ε.Ε.

ΧΩΡΑ	ΜΕΣΟ ΜΕΓΕΘΟΣ	
	1987	1993
Ευρώπη 15	-	18.7
Βέλγιο	17.3	18.0
Δανία	32.5	37.2
Γερμανία	17.6	18.6
Ελλάδα	5.3	5.4
Ισπανία	16.0	17.9
Γαλλία	30.7	35.3
Ιρλανδία	22.7	26.4
Ιταλία	7.7	8.6
Λουξεμβούργο	33.2	36.6
Ολλανδία	17.2	17.2
Αυστρία	-	12.9
Πορτογαλία	8.3	7.4
Φινλανδία	13.2	14.0
Σουηδία	33.5	36.7
Ην. Βασίλειο	68.9	69.9
Ευρώπη 12	16.5	18.9

ΠΗΓΗ: Η Κατάσταση της γεωργίας στην Ευρωπαϊκή Ένωση, Έκθεση 1995, Λουξεμβούργο, 1996.

ΠΙΝΑΚΑΣ 13: Αριθμός και έκταση των αγροτικών εκμεταλλεύσεων στις χώρες της Ε.Ε., 1993.

Τάξεις μεγέθους σε εκτάρια χρησ/νης γεωργικής εκμ/λευσης	Αριθμός γεωργικών εκμεταλ/εων σε χιλιάδες (1)	% επί ^{του} συνόλου	Έκταση γεωργικών εκμεταλ/σεων σε χιλιάδες εκτάρια (2)	% επί του συνόλου
ΒΕΛΓΙΟ	1-5	21.8	25.0	27.7
	5-10	14.3	11.2	18.1
	10-20	19.3	14.4	24.5
	20-50	18.8	18.7	23.9
	>50	4.6	5.4	5.8
	Σύνολο	78.8	74.7	100.0
	1987	1993	1987	1993

Μέσο μέγεθος (2)/(1)

σε εκτάρια

1987: 17.3

1993: 18.0

	1987	1993	1987	1993	1987	1993	1987	1993
ΔΑΝΙΑ	1-5	1.5	1.7	1.7	2.3	5	3	0.2
	5-10	14.0	11.8	16.3	16.0	102	85	3.6
	10-20	21.8	17.0	25.3	23.1	317	247	11.3
	20-50	33.9	26.7	39.4	36.3	1082	860	38.7
	>50	14.8	16.4	17.2	22.3	1292	1543	46.2
	Σύνολο	86.0	73.6	100.0	100.0	2798	2739	100.0
	1987	1993	1987	1993	1987	1993	1987	1993

Μέσο μέγεθος (2)/(1)

σε εκτάρια

1987: 32.5

1993: 37.2

	1987	1993	1987	1993	1987	1993	1987	1993
ΓΕΡΜ.	1-5	196.9	182.4	29.4	29.5	507	458	4.3
	5-10	118.4	102.2	17.6	16.6	864	740	7.3
	10-20	148.5	123.4	22.1	20.0	2163	1796	18.3
	20-50	166.2	153.1	24.8	24.8	5117	4808	43.3
	>50	40.7	56.3	6.1	9.1	3175	9229	26.8
	Σύνολο	622.6	561.9	100.0	100.0	10000	8550	54.2
	1987	1993	1987	1993	1987	1993	1987	1993

Σύνολο	670.7	617.4	100.0	100.0	11826	17031	100.0	100.0
--------	-------	-------	-------	-------	-------	-------	-------	-------

Μέσο μέγεθος (2)/(1)

σε εκτάρια

1987: 17.6

1993: 18.6

	1987	1993	1987	1993	1987	1993	1987	1993
ΕΛ/ΔΑ	1-5	488.0	426.9	69.4	67.6	1196	1042	32.1
	5-10	140.7	126.3	20.0	20.0	949	855	25.5
	10-20	53.5	56.7	7.6	9.0	712	769	19.1
	20-50	17.5	18.0	2.5	2.8	493	512	13.2
	>50	3.8	3.9	0.5	0.6	372	380	10.7
Σύνολο	703.5	631.8	100.0	100.0	3722	3559	100.0	100.0

Μέσο μέγεθος (2)/(1)

σε εκτάρια

1987: 5.3

1993: 5.4

	1987	1993	1987	1993	1987	1993	1987	1993
ΙΣΠΑΝΙΑ	1-5	821.1	750.4	53.3	54.7	1947	1769	7.9
	5-10	292.0	244.7	19.0	17.8	2010	1696	8.1
	10-20	189.5	165.7	12.3	12.1	2607	2282	10.6
	20-50	144.6	124.9	9.4	9.1	4441	3845	18.0
	>50	92.7	87.0	6.0	6.3	13676	14836	55.4
Σύνολο	1539.9	1372.7	100.0	100.0	24681	24427	100.0	100.0

Μέσο μέγεθος (2)/(1)

σε εκτάρια

1987: 16.0

1993: 17.9

	1987	1993	1987	1993	1987	1993	1987	1993
ΓΑΛΛΙΑ	1-5	166.0	216.5	18.2	27.2	432	440	1.5
	5-10	107.2	77.5	11.7	9.7	785	558	2.8
	10-20	174.7	103.8	19.1	13.0	2562	1506	9.1
	20-50	299.2	205.3	32.8	25.8	9632	6810	34.4
	>50	164.7	193.7	18.1	24.3	14613	18793	52.1
Σύνολο	911.8	796.8	100.0	100.0	28024	28107	100.0	100.0

Μέσο μέγεθος (2)/(1)

σε εκτάρια

1987: 30.7

1993: 35.3

	1987	1993	1987	1993	1987	1993	1987	1993
1-5	34.9	17.6	16.1	10.5	99	57	2.0	1.3
ΙΡΛΑΝΔΙΑ 5-10	32.9	24.1	15.2	14.3	248	181	5.0	4.1
10-20	63.3	48.3	29.2	28.8	916	701	18.6	15.8
20-50	66.3	58.4	30.5	34.8	2027	1840	41.2	41.4
>50	19.5	19.6	9.0	11.7	1626	1662	33.1	37.4
Σύνολο	216.9	168.0	100.0	100.0	4916	4442	100.0	100.0

Μέσο μέγεθος (2)/(1)

σε εκτάρια

1987: 22.7

1993: 26.4

	1987	1993	1987	1993	1987	1993	1987	1993
1-5	1340.1	1170.2	67.9	67.4	3045	2678	20.1	18.5
ΙΤΑΛΙΑ 5-10	333.0	284.3	16.9	16.4	2277	1968	15.0	13.6
10-20	171.3	155.2	8.7	8.9	2339	2130	15.4	14.7
20-50	91.6	87.7	4.6	5.1	2715	2637	17.9	18.2
>50	38.0	38.4	1.9	2.2	4765	5073	31.5	35.0
Σύνολο	1974.0	1735.7	100.0	100.0	15141	14486	100.0	100.0

Μέσο μέγεθος (2)/(1)

σε εκτάρια

1987: 7.7

1993: 8.6

	1987	1993	1987	1993	1987	1993	1987	1993
1-5	0.7	0.9	18.9	25.7	2	2	1.6	1.5
ΛΟΥΞ/ΡΓΟ 5-10	0.4	0.3	9.9	8.6	3	2	2.4	1.5
10-20	0.5	0.3	12.4	8.6	7	4	5.6	3.1
20-50	1.2	0.8	32.5	22.9	44	28	34.9	21.9
>50	1.0	1.2	26.2	34.3	70	92	55.6	72.0
Σύνολο	3.8	3.5	100.0	100.0	126	128	100.0	100.0

Μέσο μέγεθος (2)/(1)

σε εκτάρια

1987: 33.2

1993: 36.6

	1987	1993	1987	1993	1987	1993	1987	1993
1-5	29.2	38.4	24.9	32.7	76	83	3.8	4.1
10-20	29.3	22.4	25.0	19.1	425	325	21.1	16.1
20-50	32.0	30.4	27.3	25.9	963	939	47.7	46.6
>50	5.2	6.8	4.4	5.8	396	529	19.6	26.3
Σύνολο	117.3	117.3	100.0	100.0	2017	2014	100.0	100.0

Μέσο μέγεθος (2)/(1)

σε εκτάρια

1987: 17.2

1993: 17.2

	1987	1993	1987	1993	1987	1993	1987	1993
1-5	278.4	380.8	72.5	78.1	626	649	19.6	17.9
ΠΟΡΤ/ΛΙΑ 5-10	57.8	54.0	15.0	11.1	397	54	12.4	1.5
10-20	27.5	28.6	7.2	5.9	372	393	11.6	10.8
20-50	12.9	14.8	3.4	3.0	383	448	12.0	12.3
>50	7.4	9.5	1.9	1.9	1424	2086	44.5	57.5
Σύνολο	384.0	487.7	100.0	100.0	3202	3630	100.0	100.0

Μέσο μέγεθος (2)/(1)

σε εκτάρια

1987: 8.3

1993: 7.4

	1987	1993	1987	1993	1987	1993	1987	1993
1-5	32.8	26.7	13.5	11.3	88	74	0.5	0.4
HN. 5-10	30.2	30.5	12.4	12.9	221	226	1.3	1.4
ΒΑΣΙΛΕΙΟ 10-20	37.1	37.4	15.3	15.8	536	539	3.2	3.3
20-50	61.8	60.7	25.4	25.7	2038	2001	12.2	12.1
>50	81.0	81.0	33.3	34.3	13863	13656	82.8	82.8
Σύνολο	242.9	236.2	100.0	100.0	16746	16496	100.0	100.0

Μέσο μέγεθος (2)/(1)

σε εκτάρια

1987: 68.9

1993: 69.9

	1987	1993	1987	1993	1987	1993	1987	1993
1-5	3411.0	3109.1	49.2	49.4	8080	7333	7.1	6.2
EYP. 12 5-10	1163.0	1012.0	16.8	16.1	8116	7093	7.1	6.0

10-20	936.0	815.2	13.5	12.9	13237	11515	11.6	9.7
20-50	946.0	859.5	13.7	13.6	29505	27129	25.8	22.8
>50	473.0	502.5	6.8	8.0	55624	65689	48.6	55.3
Σύνολο	6929.0	6298.2	100.0	100.0	114562	118758	100.0	100.0

Μέσο μέγεθος (2)/(1)

σε εκτάρια

1987: 16.5

1993: 18.9

ΠΗΓΗ: Ευρωπαϊκή Επιτροπή, Η κατάσταση της γεωργίας στην Ευρωπαϊκή Ένωση, Έκθεση 1995.

ΠΙΝΑΚΑΣ 14: Η απασχόληση στον αγροτικό τομέα ως ποσοστό των συνολικού εργατικού δυναμικού στις χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης, 1970-1990.

ΧΩΡΑ	1977	1978	1979	1980	1981	1982	1983	1984	1985	1986	1987	1988	1989	1990
Βέλγιο	3.5	3.4	3.3	3.2	3.2	3.1	3.2	3.1	3.1	3.0	3.0	2.8	2.8	2.7
Δανία	7.8	7.9	7.2	7.1	7.3	7.5	7.4	6.7	6.7	5.9	5.7	5.8	5.7	5.6
Γαλλία	9.5	9.2	9.0	8.7	8.4	8.2	7.9	7.8	7.6	7.3	7.0	6.7	6.4	6.1
Γερμανία	6.0	5.8	5.4	5.3	5.2	5.0	5.0	4.8	4.6	4.4	4.2	4.0	3.7	3.4
Ελλάδα	33.2	32.0	30.8	30.3	30.7	28.9	29.9	29.4	28.9	28.5	27.0	26.6	25.3	24.5
Ιρλανδία	21.3	20.6	19.6	18.3	17.3	17.0	17.0	16.7	15.9	15.7	15.3	15.4	15.1	15.0
Ιταλία	15.8	15.5	14.9	14.3	13.4	12.4	12.4	11.9	11.2	10.9	10.5	9.9	9.3	9.0
Λουξ/γο	6.4	6.4	5.8	5.1	5.1	5.1	4.5	4.4	4.4	4.3	4.1	3.4	3.3	3.2
Ολλανδία	5.3	5.4	5.3	4.9	4.9	5.0	5.0	5.0	4.9	4.8	4.9	4.8	4.7	4.6
Πορτ/λία	32.9	31.3	30.5	27.3	26.0	25.2	23.2	23.8	23.9	21.9	22.2	20.7	19.0	17.8
Ισπανία	21.1	20.8	20.0	19.3	18.8	18.6	18.7	18.5	18.3	16.2	15.1	14.4	13.0	11.8
Η.Βασίλειο	2.8	2.8	2.7	2.6	2.7	2.7	2.7	2.6	2.5	2.5	2.4	2.3	2.1	2.1
Αυστρία	11.8	10.9	10.7	10.5	10.3	10.0	9.9	9.4	9.0	8.7	8.6	8.1	8.0	7.9
Φινλανδία	15.1	14.4	13.8	13.5	13.0	13.2	12.7	12.2	11.5	11.0	10.4	9.8	8.9	8.4
Σουηδία	6.1	6.1	5.8	5.6	5.6	5.6	5.4	5.1	4.8	4.2	3.9	3.8	3.6	3.3

ΠΗΓΗ: OECD, 1994.

ΠΙΝΑΚΑΣ 15: Συγκριτική διάρθρωση της απασχόλησης στη γεωργία στις χώρες της Ε.Ε., 1993.

Σύνολο σε χιλ.	ΑΠΑΣΧΟΛΟΥΜΕΝΟ ΕΡΓΑΤΙΚΟ ΔΥΝΑΜΙΚΟ						
	άνδρες %	γυναίκες %	Μισθωτοί %	Μη Μισθωτοί %	Πλήρης απασχ/ση %	Μερική απασχ/ση %	
Βέλγιο	99	70.1	29.9	13.4	86.6	94.1	5.9
Δανία	131	76.3	23.7	40.0	60.0	78.9	21.0
Γερμανία	1272	59.7	40.3	43.4	56.6	81.7	18.3
Ελλάδα	791	58.4	41.6	4.5	95.5	92.5	7.5
Ισπανία	1212	72.1	27.9	31.1	68.7	93.7	6.3
Γαλλία	1195	63.9	36.1	22.9	77.1	84.3	15.7
Ιρλανδία	151	89.0	11.0	17.9	82.1	92.3	7.7
Ιταλία	1619	63.9	36.1	37.3	62.7	88.0	12.0
Λουξ/γο	5	69.8	30.2	23.8	76.2	96.2	3.8
Ολλανδία	265	74.1	25.9	37.9	62.1	68.6	31.4
Πορτ/λία	516	50.4	49.6	18.2	81.8	80.0	20.0
Η.Βασίλειο	518	76.3	23.7	43.3	56.7	77.3	22.7
Ευρ. των 12	7773	65.0	35.0	30.3	69.7	85.9	14.1

ΠΗΓΗ: Ευρωπαϊκή Επιτροπή, Η κατάσταση της γεωργίας στην Ευρωπαϊκή Ένωση, Έκθεση 1995.

ΠΙΝΑΚΑΣ 16: Απασχόληση στον αγροτικό τομέα κατά ηλικία στις χώρες της Ε.Ε., 1993.

	<25 ετών	25-34	35-44	45-54	55-64	>65
Βέλγιο	7.9	23.5	19.3	25.5	22.0	1.8
Δανία	15.5	17.8	16.0	19.8	19.3	11.7
Γερμανία	9.6	20.6	21.4	23.3	18.8	6.3
Ελλάδα	8.9	13.2	16.1	22.8	29.8	9.2
Ισπανία	10.7	16.8	18.0	22.6	27.6	4.3
Γαλλία	6.6	20.7	26.0	22.9	20.1	3.7
Ιρλανδία	10.4	17.3	19.4	20.6	18.8	13.4
Ιταλία	10.7	18.5	19.7	22.9	20.8	7.4
Λουξ/ργό	11.5	21.8	23.4	20.9	19.6	2.8
Ολλανδία	17.9	23.7	20.8	18.2	15.9	3.9
Πορτογαλία	7.8	11.3	14.2	21.1	26.5	19.1
Η. Βασίλειο	13.8	20.9	21.0	20.2	16.5	7.6
Ευρ. 12	10.0	18.3	20.0	22.4	22.2	7.1

ΠΗΓΗ: Ευρωπαϊκή Επιτροπή, Η κατάσταση της γεωργίας στην Ευρωπαϊκή Ένωση, Έκθεση 1995.

ΠΙΝΑΚΑΣ 17: Αναλήψεις υποχρεώσεων του ΕΓΤΠΕ, τηήμα Προσανατολισμού, για τις ενισχύσεις στους νέους γεωργούς (σε εκατ. Ecu).

Κράτος-μέλος	1994	1993	1992	Μέσος όρος 1987-1991
Βέλγιο	12.798	11.012	4.668	2.898
Δανία	4.572	4.164	4.202	1.966
Γερμανία	28.177	19.836	13.678	7.101
Ελλάδα	4.414	3.072	2.082	0.595
Ισπανία	17.930	21.728	10.375	17.015
Γαλλία	103.304	91.068	86.419	41.970
Ιρλανδία	2.432	2.372	2.533	1.508
Ιταλία	8.676	9.506	8.246	4.473
Λουξ/ργό	0.841	1.112	1.322	0.549
Κάτω Χώρες	1.122	1.797	4.426	0.178
Πορτογαλία	13.663	17.190	13.863	6.177
Ην. Βασίλειο	0.095	0.112	0.127	0.97
Σύνολο	198.024	182.969	151.941	84.527

ΠΗΓΗ: Ευρωπαϊκή Επιτροπή, Η κατάσταση της γεωργίας στην Ευρωπαϊκή Ένωση, Έκθεση 1995, Λουξεμβούργο, 1996.

ΠΙΝΑΚΑΣ 18: Αναλήψεις υποχρεώσεων του ΕΓΤΠΕ, τμήμα Προσανατολισμού, για την αντισταθμιστική αποζημίωση³ σε γεωργούς των ορεινών και άλλων μειονεκτικών γεωργικών περιοχών (σε εκατ. Ecu).

Κράτος-μέλος	1994	1993	1992	Μέσος όρος 1987-1991
Βέλγιο	2.354	2.470	2.413	2.352
Γερμανία	93.966	146.795	88.071	79.759
Ελλάδα	65.964	29.289	35.119	38.924
Ισπανία	20.568	18.134	65.600	37.676
Γαλλία	76.007	131.311	69.268	59.808
Ιρλανδία	37.382	103.520	86.634	45.233
Ιταλία	30.329	44.487	31.910	23.946
Λουξ/ργο	2.708	4.618	2.464	2.201
Κάτω Χώρες	0.578	0.290	0.042	0.136
Πορτογαλία	6.770	16.376	51.942	21.822
Ην. Βασίλειο	42.402	44.533	39.567	40.352
Σύνολο	370.028	541.823	473.230	352.208

ΠΗΓΗ: Ευρωπαϊκή Επιτροπή, Η κατάσταση της γεωργίας στην Ευρωπαϊκή Ένωση, Έκθεση 1995, Λουξεμβούργο, 1996.

³ Οι ενισχύσεις αυτές στοχεύουν στην αντιστάθμιση του κατά κανόνα υψηλότερου κόστους παραγωγής σε αυτές τις περιοχές.

ΠΙΝΑΚΑΣ 19: Αναλήψεις υποχρεώσεων του ΕΓΤΠΕ, τμήμα Προσανατολισμού, για την ενίσχυση στις επενδύσεις (σε εκατ. Ecu).

Κράτος-μέλος	1994	1993	1992	Μέσος όρος 1987-1991
Βέλγιο	6.841	6.832	4.937	6.508
Δανία	7.041	6.018	4.540	5.249
Γερμανία	17.932	13.507	12.023	29.966
Ελλάδα	25.740	43.107	38.416	16.683
Ισπανία	45.719	64.196	56.329	24.150
Γαλλία	44.318	42.489	33.492	46.877
Ιρλανδία	13.654	14.657	16.401	9.848
Ιταλία	30.545	23.770	20.865	11.740
Λουξ/ργο	1.264	1.816	2.295	1.000
Κάτω Χώρες	1.627	1.588	1.180	5.656
Πορτογαλία	25.603	46.897	40.819	20.988
Ην. Βασίλειο	4.003	5.185	6.468	17.400
Σύνολο	224.287	270.062	237.765	196.065

ΠΗΓΗ: Ευρωπαϊκή Επιτροπή, Η κατάσταση της γεωργίας στην Ευρωπαϊκή Ένωση, Έκθεση 1995, Λουξεμβούργο, 1996.

ΠΙΝΑΚΑΣ 20: Δείκτης αποπληθωρισμένης αγοραίας αξίας της αγροτικής γης στην Ελλάδα (ανά εκτάριο, 1986=100).

Έτος	Αρδεύσιμη γη	Μη αρδεύσιμη γη
1986	100	100
1987	92.9	99.1
1988	85.7	92.1
1989	78.1	93.4
1990	69.8	83.7
1991	61.9	77.1
1992	56.5	69.9
1993	52.0	65.9

ΠΙΝΑΚΑΣ 21: Δείκτης αποπληθωρισμένων τιμών ενοικίασης της αγροτικής γης στην Ελλάδα (ανά εκτάριο, 1985=100).

Έτος	Ενοίκιο αρδευόμενης γης
1976	91.4
1977	103.8
1978	113.7
1979	111.6
1980	108.5
1981	102.4
1982	98.5
1983	100.0
1984	106.2
1985	100.0
1986	95.4
1987	91.2
1988	88.4
1989	85.4
1990	78.8
1991	73.3
1992	68.6
1993	74.5

Πηγή: Agricultural Land Prices and Rents in the EC 1973-1993, Eurostat.

